

33. NAGY János: Általános református hit és erkölcsan. Ungvár/Budapest, Intermix, 1993.
34. OTTLYK Ernő: Munkaerkölcs és keresztyén hivatás-tudat. In Theologiai Szemle 1958/8-9.
35. PAPP Vilmos: Elkoptatott szavak. Budapest, Kálvin Kiadó, 1996.
36. PRAETORIUS Ina: Den Sonntag bewahren heißt, den Sonntag erfinden. (Junge Kirche. 1999/12), Bremen.
37. RYRIE C. Charles: Die Bibel verstehen. Dillenburg, Christliche Verlagsgesellschaft, 1996.
38. RICHARDSON Alan: Die Biblische Lehre von der Arbeit. Zürich, 1953, Gottheft-Verlag.
39. SZABÓ Ferenc: A Laborem Exercens enciklika visszhangja. In Vigilia 1982/8
40. SCHROVEN Brigitte: Sabbatruhe und Sonntagsheiligung. In Reformierte Kirchen Zeitung, 1999/20.
41. TÓTH Kálmán: Teológiai írásmagyarázat. Budapest, A Budapesti Református Teológiai Akadémia, 1992.
42. VARGA Zsigmond: A munka, mint keresztyén bizonygátétel. In Theologiai Szemle 1958/8-9.
43. VASS Vince: Vasárnap. Budapest, A Magyar Vallásos Traktátus Társaság, 1921.
44. VERBOOM W. - VELDHUIZEN H.: Hisszük és valljuk. Pécel, i.n., Primo Kiadó.
45. WEBER, Max: A tudomány és a politika mint hivatás. h.n. Kossuth, 1995.
46. Welchen Sinn hat die Arbeit? (Reformiert) 1999/6, Hannover, EKD in Deutschland.
47. WINKLER, Tilman: Nichts weiter als Mühe und Plackerei? (Reformiert), 1999/6.

Sebők János:

Pelagius, egy szerzetes Britanniából

In my thesis work, I am dealing with a lesser known but nonetheless important figure in the late roman period of religious history. The work of Pelagius is a rather controversial topic: on one hand, the main wave of the church (headed by Augustinus) proclaimed him to be a heretic, on the other hand, he was quite popular with the Christian aristocracy. Pelagius's significance is further emphasized by him being the first person coming from Britain. Because of him being a controversial figure at the time, we have many written records about his looks and personality. In the second part of my thesis, the focus is on a particular moment concerning the church. There was a rather wealthy woman, who has vowed chastity. Three important figures have "grabbed a pen" to try and sway her. Augustinus, Hieronymus and Pelagius wrote many letters, which when analysed, can give us a glimpse into their respective styles. Regardless if we view Pelagius's influence as good or bad, his importance demands more research.

Keywords: Pelagius, Augustinus, Demetrias, heretics, heresy, letters, Church history

Bevezetés

Tanulmányomban Augustinus egyik legnagyobb ellenfelének, a Britanniából származó Pelagiusnak a tevékenységét és nagy hatással bíró tanítását mutatom be. Fontosnak tartom, hogy több figyelmet kapjon ez a téma, mivel nagyon elhanyagoltnak érzem¹ ahhoz képest,

¹ A magyar irodalom különösen szegényes ezen a téren, leginkább csak az Augustinus életével foglalkozó művekben találhatunk utalásokat Pelagius életére. Hiánypótló e téren Augustinus pelagianizmus ellen írt műveinek magyar fordítása: *Hamvas Endre* (ford. és előszó): Írások a kegyelemről és az eleve elrendelésről. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, 2015. Idegen nyelven az Augustinus-életrajzok mellett több Pelagiussal és a pelagianizmussal foglalkozó tanulmány is van, de csekély számú monográfia található. Az egyetlen nagyobb terjedelmű munkát a témában a francia Georges de Pinval írta 1943-ban, melynek címe: *Pelagius, ses écrits, sa vie et sa réforme etude d'histoire littéraire et religieuse*. Lausanne, Payot, 1943.

hogy Pelagius több szempontból is jelentős szereplője a késő ókori világ történelmének. Ugyanis egyrészt egy új tan alakult ki a hatására, másrészt különleges történelmi jelentőséggel bír amiatt is, hogy ő az első olyan Brit-szigetéről származó személy, akiről konkrét leírást ismerünk, mind külsejére, mind egyéb tulajdonságaira vonatkozólag.

Munkámat három nagyobb szerkezeti egységre osztottam, amelyek közül az elsőben végigkövettem Pelagius életútját, amennyire ezt a meglehetősen hiányos forrásaink lehetővé teszik. Mielőtt azonban rátérnék ennek bemutatására, a brit tanító származását, nevének eredetét vizsgálom meg, majd pedig a keresztyénség britanniai elterjedéséről írok, mivel elengedhetetlen, hogy először az események hátterét vegyük szemügyre. Pelagius életének ismertetését három részre osztom, az elsőben a 415 előtti események, az utolsóban az ezután következő történéseket tárgyalva; a középső szakaszban pedig a diospolisi zsinat főbb kérdéseiről írok röviden.

Amint arról később még lesz szó, Pelagiusnak kevés írása maradt fenn egészében, ezért a fennmaradtak közül a leglényegesebb munkája, a Demetriashoz írott levél köré építettem a második témakört. Még inkább növeli a levél értékét, hogy Augustinus és Hieronymus is küldött levelet az említett szűznek. Így nemcsak külön vizsgálom meg Pelagius tanítását, stílusát, hanem összevetem két híres kortársával, kiemelve a levelek közti hasonlóságokat és különbségeket. Ahhoz, hogy jobban értelmezni tudjuk a leveleket, először felvázolom Demetrius pályafutását, valamint családi hátterét. A fiatal lány Róma egyik legjelentősebb arisztokrata családjához, az Anicia-családhoz tartozott, így ez a szakasz gyakorlatilag átmenetet képez a következő fejezethez.

A harmadik részben arra keresem a magyarázatot, hogy miért ért el oly nagy népszerűséget Pelagius tanítása a római arisztokrácia körében. Természetesen, bár más aspektusból, de itt is felhasználom az említett levél bizonyos részeit.

Jelen munkámban kiemelten támaszkodom Peter Brown tanulmányaira, felvetéseire, magyar részről pedig leginkább Vanyó László és Szántó Konrád egyháztörténeti munkáit tudtam felhasználni.

Pelagius²

Nevének eredete, gyakorisága

Ahhoz, hogy Pelagius életét, hatását vizsgálni tudjuk, először mindenképpen görcső alá kell vennünk származását. Már eleve az is érdekes és figyelemfelkeltő, hogy ez a Brit-szigetéről származó ember görög nevet visel, ugyanis a πελάγιος görög kifejezés a πέλαγος (tenger) szó melléknévi alakja. Alexander Souter, a múlt század első felének neves bibliatudósa behatóbban foglalkozott a Pelagius névvel, etimológiai szempontból is, valamint az „eretnek” származását is kutatta, ezért a következőkben nagyrészt az ő megállapításaira fogok támaszkodni.

A legrégebbi felirat, amelyen a Πελάγιος név szerepel, a köztársaságkori Róma idején készült, a szicíliai Halaesa-n. Az elkövetkező századokban nem túl gyakran találkozunk ezzel a névvel, de a Kr. e. 1. századra a πέλαγος és πελάγιος szavak már latin formában is használttá váltak. Souter véleménye szerint ezt a *cognomen*-t általában olyan személyek kapták, akik görög rabszolgák gyermekeként születtek. A feliratok tanúsága szerint a Pelagius, mint latin név használata legkorábban Kr. e. 145-re tehető. A név gyakoriságát jelzi az is, hogy a Dictionary of Christian Biography tizenkét Pelagiust sorol fel, a Pauly-Wissowa-féle enciklopédia pedig tizenkilencet; sőt, ezeken kívül mindkét lexikon beszámol Pelagia nevet viselő hölgyekről is, ami mutatja, hogy mindkét nem körében kedvelt és viszonylag elterjedt volt.³

² Kortárs szerzők fontosabb művei, melyekben írnak Pelagiusról vagy tanításairól: Augustinus: *De natura et gratia* (415), *Epistula* 175, *Sermo* 348A (416), *De gestis Pelagii* (417), *De gratia Christi et peccato originali* (418); Hieronymus: *Dialogus adversus pelagianos* (417), *In Hieremiam prophetam. Prologus* (415), *Epistola* 130 és 140; Orosius: *Liber apologeticus* (415); Marius Mercator: *Liber subnotationum in verba Iuliani, Commonitorium super nomine Caelesti* (ezek a művek már főleg a későbbi pelagianizmussal foglalkoznak). A lista összeállításához Rafał Toczko művére támaszkodtam, amelyben a szerző a felsorolt művek alapján azt vizsgálja, hogyan látták Augustinust kortársai. Toczko, R.: Pelagiusz widziany oczami św. Augustyna, św. Hieronima, Pawła Orozjusza i Mariusza Mercatora. In: *Vox Patrum* 32 (2012), 699-712 pp.

³ Souter: Pelagius's expositions of thirteen epistles of St. Paul. 1922, 1.p.

Annak ellenére, hogy Pelagiusz eretneknek nyilvánították, két pápa is ismert ezen a néven⁴, ami szintén bizonyítja, hogy ez az elnevezés bevettnek számított már korábban is. Így e két pápa és Augustinus ellenfele között semmilyen közös pontot nem kell keresnünk.⁵

Pelagiusz származása

Az elfogadott vélemény szerint Pelagiusz a Brit-szigeteken született, azonban sem születési, sem halálozási dátuma nem ismert, sőt, csak a 384-es év az első ismert időpont, amely hozzá kapcsolható, ugyanis ekkortájt utazott Rómába.⁶ John Nowell Linton Myres, brit régész szerint Pelagiusz valószínűleg mindössze egy-két évvel lehetett fiatalabb vagy idősebb, mint Augustinus, aki, mint köztudott, 354-ben született az észak-afrikai Thagaste-ben.⁷

Pontos származásával kapcsolatban azonban akadnak kérdéses pontok, ugyanis többen – Augustinus, Orosius, Marius Mercator, Prosperius⁸ – úgy írnak róla, mint brit emberről, ezzel szemben viszont Hieronymus⁹ írnek (*Scottus*) nevezi. John Bagnell Bury, író-történész olyan felvetéssel oldotta fel a problémát, miszerint Pelagiusz író volt, de Britanniában született.¹⁰

Souter szerint azonban a brit (*Britto* vagy *Brittus*) kifejezés Britannia provincia minden lakosára egyformán érvényes, ugyanakkor megjegyzi, hogy létezett író kolónia Britanniában ebben az időszakban. Más oldalról nézve viszont megállapítja, hogy a *Scottus* elnevezést pe-

⁴ A két említett pápa a következő: I. Pelagiusz pápa (555-561), II. Pelagiusz pápa (579-590). Vanyó L.: Ökeresztény írók lexikona. 2004, 394-395.pp.

⁵ Souter, A.: i.m. 2.p.

⁶ Vanyó L.: i.m. (2004), 394.p.

⁷ Myres, L.: Pelagius and the End of Roman Rule in Britain. 1960, 21.

⁸ Augustinus így ír róla: *Pelagium* (...) *Brittonem fuisse cognominatum*, Orosius *Britannicus noster*-nek nevezi, Marius Mercator ezt írja: *gente Britannum, monachum*. Myres, L.: i.m. 21-22.pp.

⁹ A neves bibliafordító „hájas kutjának” nevezte Pelagiusz, aki „skót (azaz ír) zabkásától dagad”. Ennek az éles kritikának az volt az előzménye, hogy Pelagiusz kritikával illette Hieronymusnak az Efézusi levélhez írott órigenista kommentárját. Chadwick, H.: A korai egyház. 2003, 215.p.

¹⁰ Souter, A.: i.m. 3.p.

goratív értelemben használták Hieronymus korában,¹¹ amit alátámaszt Claudius Claudianus *De bello Gothico* című munkája is, amelyben a szerző a „vad” jelzővel látja el az íreket (*Scotto truci*).¹²

Az írek néhányszor összecsaptak a rómaiakkal, ennek következtében elterjedt, hogy az írek kegyetlenek, bűnösök, így történelmi és földrajzi kutatásainak köszönhetően Hieronymus már akkor ellenszenvet érzett az írek iránt, mikor még nem is hallott Pelagiuszról.

Pelagiusz író származása ellen szól azonban irodalmi stílusa, a Szentírásban való jártassága, sőt, minden bizonnyal kiváló szónoki képességekkel is rendelkezett, másképpen nehezen lenne elképzelhető, hogy oly nagy hatást gyakoroljon befolyásos arisztokratákra. Ezeket a kvalitásokat több mint valószínű, hogy nem Írországból szerezte, hiszen az sohasem volt Britannia provincia része, így a klasszikus római műveltség sem terjedhetett el az Ír-szigeten.¹³ Meglátásom szerint Souter fejtegetése helytálló, de még ha el is fogadnánk Pelagiusz író származását, annyi bizonyos, hogy a szellemi nevelést már Britannia provincia területén kapta.

A téma jelentőségét tovább növeli, hogy – mint már a bevezetésben is említettem – Pelagiusz az első olyan Brit-szigetéről származó ember, akinek ismerjük a külső személyleírását. Hieronymus 394-ben ad leírást az akkor körülbelül negyven éves brit férfiről; kiemeli erős, tölgyfához hasonló alkatát, valamint eléggé testesnek (*belle corpulentus*) nevezi. Húsz évvel később a Jeremiás levélhez írott kommentárjának előszavában szintén megemlíti Pelagiusz, ekkor „igen otrombának” nevezi, majd pedig nagy és kövér alpesi kutjának (*Alpinum canem, grandem et corpulentum*).¹⁴ *Dialogus adversus pelagianos* című művében a járására is megjegyzést tesz, a teknősbékáéhoz hasonlítva azt.¹⁵

¹¹ Uo.

¹² *De bello Gothico* 26, 443-444. „Quae Scotto dat frenata truci ferroque notatas / perlegit exanimis Picto moriente figuras.”

¹³ Souter, A.: i.m. 3.p.

¹⁴ Myres, L.: i.m. 24.p.

¹⁵ *Dialogus adversus Pelagianos* 3. 16. Ebben az írásban Hieronymus párbeszédben írja le véleményét a pelagiánus tanokkal kapcsolatban, mondandóját Atticus és Critobulus szájába adva.

Orosius Hieronymushoz hasonlóan festi le hatalmas alakját, túlzásoktól sem mentesen, de ha megfigyeljük, hogy miféle módon, milyen jelzőkkel látja el a brit szerzetest, észrevehetjük, hogy mekkora hatást gyakorolt Pelagiusnak már a puszta megjelenése is. A Hispániából származó történész az amúgy is „roppant nagy, óriási” jelentésű *immanis* melléknevet felsőfokban használja, majd még egy lapáttal rátesz a leírásra, és egyenesen Góliátnak nevezi Pelagiust. Ezután egy-egy testrészéről külön-külön is ír, úgymint széles vállairól, robusztus nyakáról vagy éppen hájas homlokáról.¹⁶

Ezekből a leírásokból egyértelműen látszik – még akkor is, ha figyelembe vesszük, hogy ellenfelei valószínűleg megpróbálták minél félelmetesebbnek, durvábbnak bemutatni –, hogy Pelagius megjelenése Észak-Afrikában nagy feltűnést keltett.

Keresztyénség az ókori Britanniában

Miután megvizsgáltam Pelagius nevének eredetét és származását, szükségesnek látom, hogy röviden írjak Britannia provincia és a keresztyénség viszonyáról.

A Brit-szigeteket a Krisztus előtti évszázadokban a kontinensről érkező kelták népesítették be, majd a Kr. e. 1. század első felében a rómaiak foglalták el, és megalapították Britannia provinciát. A keresztyén hit a 3. század elején elérte a provinciát, és egyre inkább terjedt a főbb utak mentén, a 4. századra pedig meghódította a lakosság nagy részét.¹⁷

Tudomásunk van arról, hogy Britanniában is zajlott keresztyénüldözés Diocletianus uralkodása alatt (303-ban); Gildas szent vértanúk igen fényes lámpásairól (*clarissimos lampades sanctorum martyrum*)

¹⁶ Myres, L.: i.m. 24.p. „*immanissimus (...) Goliath (...) capite, manu, ac per totum corpus plurimo aere vestitus ... non necessarium sibi aestimat munimen in capite (...) balneis epulisque nutritus latos humeros (...) robustamquecervicem praeferensetiam in fronte pinguedinem.*”

¹⁷ Szántó K.: A katolikus egyház története. 1983, 248.p. Ezzel a „hódítással” természetesen szorosan összefügg Constantinus edictuma, melyben szabad vallásgyakorlást hirdetett, aminek köszönhetően megkezdődhetett a keresztyénség uralma.

számol be. Még egy pár áldozat nevét is felsorolja, köztük Albanust, majd, mivel valószínűleg nem ismert többet a vértanúságot vállalók közül, hozzáteszi a listához, hogy „még hat különböző helyen” (*sex diversis in locis*) haltak meg polgárok hitük miatt. Elfogadott tény, hogy Albanus volt az első vértanú Britanniában, azonban az említett évszám mellett több időpont is felmerült kivégzésének dátumaként. Egyes vélemények szerint a tárgyalt esemény 251-259 között történt, ezt erősítheti az az ismert történelmi adat is, hogy 251-ben, Decius császár uralkodása alatt is volt keresztyénüldözés. A harmadik lehetőségként a 209-es év jöhet szóba, amikor Septimius Severus éppen Britanniában állomásozott fiaival.¹⁸ Úgy látom, tanulmányom szempontjából kevésbé jelentős, hogy melyik verziót fogadjuk el; a lényeg az, hogy a provincia területén élő keresztyének sem kerültek el az üldöztetést.

Tertullainus és Órigenés arról tudósítanak, hogy az evangélium eljutott a távoli Britannia szigetére, de valószínűleg ekkor még nem beszélhetünk a keresztyénség nagymértékű elterjedésről ebben a térségben. A 300-as évek elejéről azonban már konkrét adataink vannak arról, hogy a brit egyház képviseltette magát egyes zsinatokon, például a 314-ben összehívott arelate-i zsinaton három brit püspök volt jelen, mégpedig Londiniumból, Eburacumból és Camulodunumból (vagy Lindumból). 359-ben Constantius császár egy egyetemes, keleti-nyugati zsinatot hívott össze, melynek nyugati fele az itáliai Ariminum városában ülésezett. Ezen az alkalmon is vettek részt brit püspökök; Chadwick érdekességgéppen megjegyzi, hogy közülük hárman olyan szegények voltak, hogy saját útiköltségüket sem tudták finanszírozni.¹⁹ Ezen adat alapján is képet kaphatunk a brit egyház anyagi helyzetéről, annak mostoha sorsáról.

A rómaiak Britannia feletti uralmának a 410-es esztendő vetett végett, amikor egyrészt a vizigótok betörték Rómába, másrészt ekkor

¹⁸ Thomas, Ch.: Christianity in Roman Britain to AD 500. 1981, 48-50. pp. Bár ködös legendák övezik Albanus mártírságát, tény, hogy Verulamiumban található sírhelye már az 5. században zarándokhellyé vált. Chadwick, H.: i.m. (2003), 59.p.

¹⁹ Chadwick, H.: i.m.(2003), 58-59.pp. A Constantius által összehívott egyetemes zsinattal kapcsolatos események leírását ld.: Chadwick, H.: i.m. (2003), 131-132. pp.

adta ki rendeletét Honorius császár, melyben azt üzent a briteknek, hogy védjék meg magukat. Ezzel gyakorlatilag Róma magára hagyta provinciáját, bár valószínűsíthető, hogy ekkor már a legtöbb római polgár elhagyta Britanniát. David Petts felhívja a figyelmet egy érdekes dologra, miszerint, bár Britannia szakított a „politikai *Romanitas*”-szal, ennek ellenére a vallási kapcsolat megmaradt a britek és a Birodalom között. Ezért elmondhatjuk, hogy ha a britek magukat a Római Birodalom örökösének akarták tekinteni, ez inkább vallási értelemben lehetett érvényes. Petts szerint az 5. századra általános bizalmatlanság lépett fel a római politikával szemben, ezért egy újfajta állammodell tűnt kívánatosnak, mintegy a germán és római kormányzás keveréke; ebben az államformában a keresztyénségnek fontos szerep jut.²⁰ A római csapatok 406 után kivonultak Britanniából, így eltűnt a teljes vezető réteg, ami nem kis káoszt okozott. A megmaradt britanniai elit azt gondolta, hogy római segítség nélkül is sikerül fenntartaniuk a rendet, ebbéli reményüket az is táplálta, hogy huszonnyolc városukat fal övezte. Azonban azzal kapcsolatos terveik, hogy a szász kalózkodat sikerül betelepíteniük, kudarcot vallottak, és polgárháborúk sora kezdődött el.²¹

Úgy vélem, hogy az említett történelmi háttér és a viszontagságok is hozzájárultak ahhoz, hogy Britanniában számos eretneknek nyilvánított tanítás²² terjedt el és volt népszerű, és lehet, hogy nem véletlen, hogy éppen innen származott Augustinus nagy vetélytársa, Pelagius is.

Pelagius ténykedése 415-ig; megítélése Augustinus szemszögéből

Amint már fentebb említettem, az első pontosabb adatunk Pelagiusról a 380-as évek elejére tehető, amikor elhagyta Britanniát és Rómába költözött. Szinte sorsszerűen – igazolva a mondást, hogy „minden

²⁰ Petts, D.: *Christianity and the end of Roman Britain*. 1999, 86-90.pp.

²¹ Brown, P.: *Az európai keresztyénség kialakulása*. 1999, 84-85.pp.

²² Bár az ortodox keresztyénség volt jellemző Britanniában, szép számban virágoztak olyan „elítelt” tanok, mint a pelagianizmus, az arianizmus vagy a monofizitizmus. Petts, D.: *Pagan and Christian. Religious change in early Medieval Europe*. 2011, 26.p.

út Rómába vezet” – Augustinus is éppen ez idő tájt érkezett Itáliába, anyja, Monica kíséretében. Augustinus azonban rövid római tartózkodás után, 384-ben a császári udvarba került, Milánóba, ahol megismerkedett Ambrosius püspökkel, aki lelki atyjává vált. Azt követően, hogy 387. április 23-án, húsvét éjjel Ambrus megkeresztelte őt és fiát, Adeodatust, Augustinus visszatért szülőföldjére.²³

Az afrikai fiatalemberrel szemben a brit Pelagius nem csak futólag maradt Rómában, hanem több mint harminc évig élt ott a „keresztyénségnek komolyan elkötelezett világi emberek életét”²⁴, ebből kifolyólag elkerülhetetlenül más-más módon formálódott e két jelentős személy gondolkodásmódja. Augustinus leginkább helyi, lelkipásztori feladataival foglalkozott, munkáiban is az őt körülvevők problémáira keresett megoldást. A másik oldalon, Pelagius az akkori világ középpontjában élt, ahol még mindig olyan teológiai kérdéseket boncolgattak, melyeket az észak-afrikai egyházak már lezártak tekintettek. Míg Augustinus vidéki püspökökkel vitatkozott, addig későbbi ellenfele a római arisztokraták körében forgott, és nagy népszerűségnek örvendett²⁵; aminek okait külön fejezetben tárgyalom.²⁶

Az első arra mutató jel, hogy nézeteltérés fog kialakulni Pelagius és Augustinus között, akkor történt, amikor – nolai Paulinos társaságában – felolvasták Augustinus önéletrajzi művét ifjúságáról. Amikor a felolvasó a következő részhez ért: „Tedd amit parancsolsz, és parancsold, amit akarsz. Megtartóztatást parancsolsz nekünk”²⁷, Pelagius kiment a szobából. Pelagius úgy gondolta, hogy ezzel a mondatral a szerző felmenti a felelősségérzet alól az embereket, és azt su-

²³ Vanyó L.: i.m.(2004) 72-73.pp. Útközben, Ostiában meghalt Monica, így Augustinus még egy évet Rómában töltött hazatérése előtt.

²⁴ Brown, P.: *Szent Ágoston élete*. 2003, 400-401.pp.

²⁵ Uo.

²⁶ Lásd 3. fejezet

²⁷ Augustinus: *Vallomások*. X.29. Vanyó László így ír erről: „Pelagius elszörnyülködött a Vallomások néhány részlete miatt, melyek – véleménye szerint – eltúlozták az isteni kegyelem jelentőségét és az üdvösség elérésében szinte semmilyen szerepet nem tulajdonítottak az emberi akaratnak”. Vanyó L.: i.m. (2004) 395.p.

galmazza, hogy nem tehetünk róla, ha vétkezünk, Isten ingyen kegyelmében kell bízunk.

Ebben az időben jelent meg egy Pál apostol leveleihez íródott kommentár, melynek szerzőjét nem ismerjük, de mivel gondolatvilágában nagyon közel áll Ambrosius írásaihoz, ezért a művet Ambrosiasternek nevezték el. Az író a Római levél egyik verse alapján²⁸ azt a következtetést vonta le, hogy Ádám mindenki vétkezett, sőt, azt a gondolatot is megkockáztatta, hogy lehet, hogy nem csak a testet, hanem a lelket is a szüleiktől öröklék a gyermekek. Pelagius felháborodott ezen és a hasonló tanításokon, és ő is írt egy kommentárt a páli levelekhez, melyben amellet foglalt állást, hogy a bűn nem öröklődik automatikusan Ádám vétke miatt, hanem úgy gondolta, hogy „a bűn elkövetése szabad akarattól függő utánpótlása Ádám vétkének.”²⁹

410-ben, mikor barbár támadás érte Rómát, Pelagius is menekülni kényszerült, és pont Hippóba került; Serge Lancel azon a véleményen van, hogy valószínűleg nem volt tudatos Pelagius útiránya, hanem a többi menekülőhöz hasonlóan az egyre fenyegetőbb veszély sürgetésére felszállt az első induló hajóra, így véletlenül kerülhetett épp Augustinus városába. A sors különleges fintora, hogy nem találkozhatott a püspökkel, mert az nem tudott Pelagius jöveteléről, mivel éppen vidéken lábadozott betegsége miatt. Pelagius nem sokáig tartózkodott Hippóban, így nem jött létre találkozó a laikus brit és az afrikai püspök között, mindössze egy válaszlevelet³⁰ küldött August-

²⁸ „Egy ember által jött a bűn ebbe a világba, a bűn által pedig a halál, s így a halál átment minden emberre, mert (eo quod) mindenki vétkezett” (Róm 5,12). A különböző szövegvariánsok alapján az igehely így is fordítható: „akiben (in quo) mindenki vétkezett”. Az utóbbi változat az augustinusi nézőpontot támasztja alá, mely szerint Ádám minden ember vétkezett, bűne mindenkire átszáll. Az első variáció – így szerepel az újabb katolikus fordításban is – lehetővé teszi, hogy az idézett igeverset a pelagiánus nézet szerint magyarázzuk. Eszerint Ádám vétkezett, az emberek is vétkeznek, mert utánozzák Ádám bűnét, de nem következik belőle, hogy automatikusan bűnösök vagyunk, és hogy bűnnel születünk. Hamvas E.: i.m. 39.p.

²⁹ Chadwick, H.: i.m. (2003) 213.p.

³⁰ Előtte Pelagius is küldött levelet Augustinusnak, melyben jelezte, hogy szerencsésen megérkezett. Brown, P.: i.m. (2003) 404.p.

inus, melyben köszöntötte a váratlan vendéget, és reményét fejezte ki, hogy lesz alkalmuk személyesen találkozni.³¹ Megdöbbenő belegondolni, hogy milyen kevés hiányzott, hogy eszmét cserélhessen ez a két ember, ami által talán elkerülhető lett volna a később sok évig tartó hitvita.

Pelagius tanítása, melyben a tökéletesség elérésére ösztökelte hallgatóit, egyre nagyobb hatást keltett Dél-Itáliában, Észak-Afrikában, Hispániában, Galliában, Írországon és Keleten is. 410-ben Pelagiusal együtt utazott Észak-Afrikába egy Caelestius nevű ügyvéd, aki átvette a brit szerzetes által hirdetett tanokat, sőt, továbbfejlesztette azokat. A Caelestius által még jobban radikalizált pelagiusi tanításokat 411-ben, a karthágói zsinaton elítélték. Többek között a következő tételek kerültek elítélésre: Ádámot Isten halandónak teremtette, ezért bűn elkövetése nélkül is meghalt volna; ebből következik, hogy a többi ember sem Ádám vétke miatt hal meg; Ádám vétke csak saját magára volt káros hatással, másoknak legfeljebb a rossz példaadással ártott; eredeti bűn nincs; Isten parancsait az emberek könnyen teljesíthetik. Elítélése után Caelestiusnak le kellett mondania arról, hogy pappá szenteljék Karthágóban, ezért Efézusba ment, ahol sikerült ezt elérnie.³²

A pelagiánus nézetek elterjedését és kedveltségét mutatja az is, hogy 413-ban az egyik legmeghatározóbb római arisztokrata család Pelagiusat is felkérte, hogy írjon Demetriásnak, a szüzességi fogadalmat tett örökösönnek.³³

Augustinus már a 410-es évek elején felvette a küzdelmet³⁴ a pelagiánus tanításokkal, ugyanis attól tartott, hogy ha elfogadottá válik,

³¹ Lancel, S.: Szent Ágoston. 2004, 533.p.

³² Szántó K.: i.m.194.p. Pelagius következő kijelentése valóban hasonlóságot mutat a donatista nézetekkel: „*ab omni macula et ruga purgatur Ecclesia*” (az egyház megtisztul minden folttól és ráncától) De gestis Pelagii 12. 27.

³³ Demetriásról és hozzá írt levelekről bővebben ld. 3. fejezet

³⁴ Érdekesség, hogy a kor görög egyháztörténetészei, mint például Szókratész, Szózomenosz, Theodóréosz nem tesznek említést sem Augustinusról, sem Pelagiusról. Olyan szerzők is vannak, – Phótiosz, Chrysostomos – akik a „bűnösség öröklését” egyenesen „blaszfémianak” tartották. Bugár M. I.: Szabadság, szeretet, személy. 2013, 40-41.pp.

hogy az emberek pusztán akarataik által képesek tökéletes, büntetlen életre, akkor valószínű, hogy sokan az aszkéta életet választják helyett, hogy Istenhez imádkoznának kegyelemért.³⁵ Fontos tudatosítanunk, hogy ebben az időben fejeződött be Augustinus küzdelme a donatistákkal, az egyházatya pedig hasonlóságot fedezhetett fel a két tanítás között, ugyanis mindkettő azt hangsúlyozta, hogy az egyháznak szeplőtlennek és hibátlannak kell lennie, vagy legalábbis erre kell törekednie.³⁶ A pelagiánus tanítás – a donatizmushoz hasonlóan – veszélyeztette az egyházi vezetők, így a püspök spirituális hatalmát, mivel azt sugallta, hogy nincs szükség papi vezetőkre, hiszen mindenki önerőből érheti el a megváltást.

Kezdetben Augustinus érezhetően „kesztyűs kézzel” bánt ellenfelével, ekkor még úgy gondolta, hogy elkerülhető a vita, még meggyőzheti Pelagiust és az visszatérhet a helyes útra. Ez a fajta gondolkodásmód jól kivehető *De natura et gratia* (A természetről és a kegyelemről) című művében, melyben Pelagius *De natura* című munkájára reflektált. Augustinus egyszer sem nevezi nevén ellenfelét könyvében, sőt, inkább pozitívan ír róla, és kritikáit is óvatosan és jóindulatúan fogalmazza meg, mikor barátnak nevezi, aki élénk és éles értelemmel bír, és csak tudatlanságból magyaráz félre bizonyos hittételeket, nem pedig rossz szándékkal.³⁷ Az írás vége felé közeledve már kicsit keményebben fogalmaz Hippó püspöke; megkérdőjelezi, hogy keresztyénnek nevezhető-e valaki, aki azt állítja, hogy a tökéletesség elérhető Krisztus segítségével nélkül.³⁸ Augustinus ekkoriban írta

³⁵ Lancel, S.: i.m. 546.p.

³⁶ Markus, R.: Az ókori kereszténység vége. 2010, 79.p.

³⁷ „...nehogy úgy tűnjön, hogy igazságtalan vagyok barátaimkal szemben, hiszen élénk és éles értelmüket nem a rossz, hanem a jó irányba akarom terelni”. *De nat. et gratia* 6. 6. és „Nem akarom azt állítani, hogy tudatosan ír így ebben a könyvben, nehogy úgy ítéljem meg, hogy szerzőjét még csak kereszténynek sem kell tartanunk; inkább azt gondolom, hogy tudatlanságból teszi, mégis igen nagy erővel; azt kívánom hát, hogy ereje ép legyen, és ne olyan, mint amilyen az eszelősöké szokott lenni”. *De nat. et gratia* 7. 7. Fordítás: Hamvas E.: i.m.112.p.

³⁸ „Ám ha valaki azt állítja, hogy bárki elérheti a teljes tökéletességet, és hogy bárki előrehaladást tehet az igaz és isteni igazságosság felé a Megváltó, megfeszített Krisztus segítségével és Lelkének ajándéka nélkül, nem tudom, hogy az ilyen embert joggal »»

De peccato originali (Az eredeti³⁹ bűnről) című művét is, melyben szintén a Pelagius és Caelestius által hirdetett tanokkal szemben foglalt állást.

Pelagius 413 körül Palesztinába ment, ahol egyik nagy ellenfele, Hieronymus élt, aki először használta a „pelagianizmus” kifejezést.⁴⁰ A Vulgata fordítója még a brit egyik támogatójának, Ktésziphónnak is írt egy levelet, amelyben elvetette a pelagiánus tételeket, és bejelentette, hogy már egy dialógus formában íródó vádirat megírását is elkezdte.⁴¹ Azonban nem csak ellenfelei akadtak itt a brit vendégnek; János, Jeruzsálem püspöke például barátságosan fogadta. Augustinus erősítésképpen a hispániai Orosiust küldte Hieronymushoz, aki dokumentumokat is vitt magával egy Pelagius elleni per vádanyagaként. 415. július 28-án összehívtak egy gyűlést, amelyen Hieronymus személyesen nem vett részt, Orosiusnak pedig nem sikerült a várt eredményt elérnie, mivel nem beszélt görögül. Pelagius elismerte, hogy a tökéletesség eléréséhez szükség van Isten kegyelmére, a gyűlés résztvevői pedig megelégedtek ezzel a válasszal, sőt, János püspök Orosiust kezdte vádolni, mivel az azt állította, hogy Isten segítségével sem lehet elérni a tökéletes életet. Erre válaszul a hispán megírta *Liber apologeticus contra Pelagianos* (A hit védelmezése Pelagius követői ellen) című munkáját. Amikor Ince pápa értesült a történetekről, két provençe-i püspököt, Herost és Lazarust bízta meg, hogy elkészítsék a vádiratot egy újabb perhez, amit a pelagiánus nézetek ellen szerveztek.⁴²

»» lehet-e bármiféle kereszténynek tartani”. *De nat. et gratia* 69. 70. Ez a gondolat már a mű elején is előfordul szolidabb, fordított formában: „Aki tehát megérti, hogy ez az Istentől való megigazulás nem a törvény parancsán alapszik, ami félelmet támaszt, hanem Krisztus segítő kegyelmén, amelyhez egyedül a törvény által helyesen keltett félelem – mint amilyen egy iskolamestertől való félelem – vezet el, azt is megérti, hogy miért keresztény”. *De nat. et gratia* 1. 1.

³⁹ Vitatott a pontos megnevezés, az eredeti bűn mellett egyesek eredendő, mások az áteredő bűn kifejezést tartják kifejezőbbnek.

⁴⁰ Szántó K.: i.m.194.p.

⁴¹ A már korábban említett *Dialogus contra Pelagianos*-ról van szó.

⁴² Lancel, S.: i.m. 551-553.pp.

A diospolisi zsinat⁴³

A per lefolytatására 415. december 20-án ült össze a zsinat a palesztinai Diospolisban (Lydda), ahol Pelagiusnak tizennégy püspökkel szemben kellett megvédenie magát, amit meg is tett, bár meg kell jegyezni, hogy a vártnál kisebb volt a püspökök ellenállása.⁴⁴

Legelőször Pelagiusnak azon kijelentése került pellengére, miszerint „senki se képes bűn nélkül élni, hacsak nem sajátítja el a törvény ismeretét.” A „vádlott” ügyesen húzta ki magát a szorult helyzetből, mondván, hogy ő nem állította, hogy aki ismeri a törvényt, az bűntelen; a törvény ismerete mindössze segít elérni a tökéletességet.⁴⁵ Az egész tárgyalás során kitűnik Pelagius leleményessége, aki azt is kihasználta, hogy a felette ítélkező püspökök görögül beszéltek, és nem rendelkeztek elég latin ismerettel, amit Augustinus meg is jegyzett.⁴⁶ A hippói püspök kifogásolta, hogy nem vizsgálták mélyebben – nyelvismeret hiányában – Pelagius mondatát, ugyanis Augustinus szerint a segítségnek két típusa van. Az első kategóriába a segítségnyújtás azon formája tartozik, amely bár hasznos, de nélkülözhető; erre az orvosi ellátást hozta fel példaként, mert sok beteg annak igénybevétele nélkül is képes meggyógyulni. A nélkülözhetetlen „segédeszközök” közé tartozik például a láb, mely nélkül nem tudunk menni, vagy a szem, mely nélkül nem látunk; valamint Augustinus egyértelműen idesorolja Isten kegyelmét is, amely nélkül nem lehet helyesen élni.⁴⁷

Pelagius egy másik fontos tételét – hogy a halál nem Ádám vétke miatt éri az embereket, és így Krisztus feltámadása által sem támad

⁴³ A per menetét, a fontosabb tételeket főként Augustinus *De gestis Pelagii* című munkája alapján mutatom be. Terjedelmi okok miatt nem áll módomban az eseményen elhangzott minden témakört megvizsgálni, ezért előfordulhat, hogy bizonyos fontos kérdésekkel nem foglalkozom, így az általam jelentősebbeknek ítélt vitapontokról fogok írni.

⁴⁴ Brown, P.: i.m.(2003) 418.p.

⁴⁵ „Non posse esse sine peccato, nisi qui legis scientiam habuerit” (...) „non dixi, non posse peccare qui scientiam legis habuerit; sed, adiuvari per legis scientiam ad non peccandum” Ad gest. Pel. 1.2.

⁴⁶ De gest. Pel. 1.2. Augustinus megkérdőjelezte egy olyan tárgyalás hatékonyságát, ami tolmács segítségével zajlott.

⁴⁷ De gest. Pel. 1. 2. Vö. De nat. et gratia 45. 53.

fel mindenki automatikusan – szintén vádként hozták fel ellene. Erre ószövetségi példákat hozott fel Pelagius, bizonyítva, hogy Krisztus eljövetele előtt voltak, akik tökéletes életet éltek,⁴⁸ de ennél a kérdésnél is feltűnően óvatosan válaszolt.⁴⁹ Úgy vélem, hogy Pelagius nem akart fejfel rohanni a falnak. Jól mérte fel a helyzetet, tudniillik hogy ha nem enged, akkor nem érheti el célját, és a tökéletesség elérhetőségének tana megbukik.

Véleményem szerint ez az előrelátó és ravasz taktika a brit tanítóra a zsinat legfontosabb jeleneténél is jellemző volt. Itt könyvének egyik mondat volt a vád: „Az ember, ha akarja, lehet bűntelen” (*Posse hominem, si velit, esse sine peccato*). Pelagius ezt a mondatot is enyhítette válaszában, azt állítva, hogy bár elérhető a tökéletesség, de egyrészt Isten adja meg hozzá a kellő képességet, másrészt a lehetőség fennáll, de nem írt olyat, hogy található is ilyen ember a Földön.⁵⁰ Ezután – a vádlók kérésére – Pelagius megátkozta azokat, akik ilyeneket tanítanak, de nem mint eretnekeket (*haereticos*), hanem mint bolondokat (*stultos*) ítélte el őket.⁵¹

Pelagius eszességének köszönhetően a püspökök ahelyett, hogy eretnekké nyilvánították volna őt, igazhitűnek fogadták el.⁵²

Ezt az eseményt látom a fordulópontnak a Pelagius eretnekké nyilvánításához vezető úton. Ugyanis Augustinus írásán (*De gestis Pelagii*) már egyértelműen érződik, hogy nincs visszaút, az egyházatya végig fogja vinni a harcot a pelagianizmus ellen, akárcsak a donatizmussal szemben tette. Ezért Pelagius felmentését csak látszatgyőzelemnek tekintem, mert bár még két évvel később is megnyerte a pápa támogatását, de azzal, hogy elveszítette Augustinus jóindulatát, borítékolható volt, hogy Pelagius tanainak legitimitása nem fog sokáig tartani.

⁴⁸ Hasonló példákat a Demetriashoz írott levelében is olvashatunk. Ld. Ep. ad Demet. 5-7.

⁴⁹ De gest. Pel. 11. 23-24.

⁵⁰ De gest. Pel. 6.16. Vö. De nat. et gratia 7.8. és 44.51.

⁵¹ De gest. Pel. 6.16. „Anathematizo quasi stultos, non quasi haereticos.”

⁵² De gest. Pel. 20.44. „A zsinat kimondta: Most, minthogy megelégedést nyertünk a jelenlevő Pelagius szerzetes ügyében, aki bizony egyetért a kegyes tanokkal, sőt elvetette és megátkozta az egyház hitének ellenségeit; valljuk, hogy ő a katolikus egyház közösségébe tartozik.”

Pelagius a 415-ös tárgyalás után

Augustinus és az afrikaiak természetesen nem hagyták annyiban az ügyet, a diospolisi pert követő évben két zsinaton is elítélték Pelagius tanításait, Karthágóban és Milevisben; az utóbbin Augustinus és Alypius elnökölt. 416 végén elküldték Ince pápának e két zsinat Pelagius ellen hozott határozatait, melyhez mellékeltek egy-egy levelet Aureliustól, Augustinustól és Alypiustól. Brown talán egy kissé kritikusan úgy fogalmaz e témával kapcsolatban, hogy ezek „az iratok magukon viselték a boszorkányüldözés valamennyi jelét”.⁵³

A pápa válaszlevelében kinyilvánította, hogy Pelagiust és Caelestiust zárják ki az egyházból,⁵⁴ ameddig nem tartanak nyilvános bűnbánatot, viszont az érintettekhez nem küldött ilyen üzenetet, és hivatalos szinóduson sem jelentette be döntését. A 417. március 12-én elhunyt Incét, Zosimus követte a pápai székben, aki szeptember 21-én levélben értesítette az afrikai püspököket, hogy a római szinódus felmentette a vádak alól a fellebbező Caelestiust és Pelagiust. Ironikus, hogy Augustinus két nappal később – mivel még nem ért el hozzá a hír – Karthágóban tartott prédikációjában arról beszélt, hogy „az ügy befejeződött” (*causa finita est*). Az igazsághoz hozzátartozik, hogy a két vádlott ahhoz hasonlóan tudta elérni a felmentést, amint Pelagius Diospolisban is cselekedett, tehát tanaikat visszafogottan, mérsékelve adták elő.⁵⁵ Henry Chadwick hozzáteszi, hogy Zosimus döntésének háttérében állhat az is, hogy az új pápa el akarta érni, hogy az afrikaiak jobban tiszteljék Róma autoritását.⁵⁶

⁵³ Brown, P.: i.m. (2003) 419-420.pp.

⁵⁴ „Apostoli tekintélyünk erejénél fogva kijelentjük, – így ír a pápa – hogy Pelagius és Caelestius, vagyis az újítás kitalálói, kizáratnak az egyházi közösségből, míg ki nem bontakoznak az ördög hálójából, melyben önként tartatnak fogva, s hogy ezalatt nincs helyük az Úr aklában, melyet ők maguk, rossz útra tévedve, elhagytak”. Innoc. ep. 30. In: Babura L.: Szent Ágoston élete. 1924.

⁵⁵ Lancel, S.: i.m.(2004) 558-559. pp.

⁵⁶ Chadwick, H.: Augustine of Hippo. 2009, 148.p. Pelagiussal és követőivel ezen a téren nem volt probléma, mivel általában szorosan kötődtek Rómához; a brit például – mint már korábban is írtam – több mint harminc évig élt az „örök városban”.

Ennek ellenére a pelagiánus nézetek nem terjedhettek zavartalanul, mivel a támogatók mellett nagyszámú ellenséget is szereztek maguknak. Meglátásom szerint abban, hogy bizonyos 4-5. századi tanok nem nyertek elfogadottságot, nagy szerepet játszott, hogy azon túl, hogy hittételeken vitatkoztak, ezen tanítások köré szélsőséges csoportok is gyülekeztek; elég, ha csak a donatista circumcellioakra gondolunk.

Nem volt ez másképp a pelagianizmus esetében sem: először a jeruzsálemi latin közösségen belül törtek ki véres zavargások, majd később Rómában is. Amikor Pelagius hívei egy volt hivatalnokot támadtak meg, már Honorius császárnak is elege lett. 418. április 30-án a császár egy edictumot adott ki, amelyben kijelentette, hogy Pelagius és Caelestius a katolikus hit egységének megzavarói „az alsóbb osztályokra jellemző csökevénynek tartják, ha véleményünk egyezik másokéval, és rendkívül felvilágosultnak vélik magukat, amikor lerombolják azt, amiben az egész közösség egyetért”. Emellett nyilvánosan elítélte Pelagius tételeit, Caelestiust pedig követőivel együtt száműzte.⁵⁷

Még a császár rendelete előtt, március 21-én a pápa levelet küldött az afrikai püspököknek, melyben elismerte, hogy az afrikai egyháznak jogában áll a pelagiánus ügy intézésébe beleszólni.⁵⁸

Ennek a hirtelen szemléletváltásnak egyes történészek véleménye szerint az az oka, hogy az afrikai püspökök kérésére a császár nyomást gyakorolt a pápára. Mások – köztük Gerald Bonner – abban látják a furcsa változás magyarázatát, hogy Zosimus olvasta Pelagiusnak a Római levélhez írott kommentárját.⁵⁹

Mindenesetre a pápai levél április végén megérkezett az afrikai egyház vezetőihez, akik május 1-jén zsinatot tartottak Karthágóban. A zsinat főleg a következő pelagiánus tanokat vizsgálta: Ádám „ha-

⁵⁷ PL XLVIII, 379-386. In: Brown, P.: i.m.(2003), 423-424.pp.

⁵⁸ Lancel, S.: i.m.560.pp.

⁵⁹ Beck, J. H.: The Pelagian Controversy: An Economic Analysis. 2007, 686.p. Chadwick szerint bár Zosimus meghajolt a császár akarata előtt, de később megpróbálta megnehezíteni az afrikaiak dolgát, amikor az Augustinusék által elítélt Apiariust biztosította támogatásáról. Chadwick, H.: i.m. (2003) 217.p.

landó” volta, a kisgyermek megkeresztelésének szükségletlensége, valamint a kegyelem súlyának alábecsülése. Augustinusék ekkor már elérték céljukat, június végén pedig Zosimus hosszú körlevelében (*Epistola tractoria*) értesítette az egyházmegyéket Pelagius és Caelestius végleges elítéléséről.⁶⁰

Tizennyolc püspök nem fogadta el az ítéletet, ezért 419-ben Honorius császár száműzte őket Itáliából. Az elítélt csoport élén a fiatal, harmincas éveinek közepén járó eclanumi Julianus állt, aki lényegében tovább folytatta a pelagiánus tanok terjesztését, sok bosszúságot okozva ezzel az öreg Augustinusnak.⁶¹

Elítélése után nem sokat tudunk Pelagiusról, egyes feltételezések szerint 431 előtt halt meg, Egyiptomban.⁶² Már valószínűleg nem élt, amikor a 431-es efézusi zsinaton elfogadták a nyugati álláspontot, és minden tárgyalás nélkül elítélték a pelagianizmust. 529-ben, a II. orange-i zsinaton megújították a pelagiánus tételek elvetését.⁶³

Annak ellenére, hogy Pelagius fiatalon elhagyta szülőföldjét, tanítása bizonyosan elterjedt a Brit-szigeteken is. Ezt támasztja alá, hogy a 420-as években⁶⁴ Auxerre-i Germanus püspök jelent meg a szigeten, hogy felszámolja ott a pelagianizmust.⁶⁵

Röviden szót kell ejtenünk a „szemipelagianizmusról” is⁶⁶, mely gyakorlatilag félúton helyezkedett el az augustinusi és a pelagiusi tanítás között. Augustinus kegyelemtanát előbb az afrikai Adrumetum zárdájából érték kisebb támadások, melyek ellen a *De correptione et gratia* című művet írta.⁶⁷ A massiliai zárda alapítója és főnöke, Johannes Cassianus nagyobb eredménnyel szállt szembe Augustinusszal. Cassianus egyrészt elismerte, hogy a bűneset folytán megromlott az

⁶⁰ Lancel, S.: i.m. 560-561.pp.

⁶¹ Brown, P.: i.m. (2003) 446-447.pp.

⁶² Magyar Katolikus Lexikon, Pelagius szócikk.

⁶³ Szántó K.: i.m. 195.p.

⁶⁴ Félegyházy József 423-26 közé teszi ezt az eseményt, Charles Thomas 429-re.

⁶⁵ Félegyházy J.: Az egyház a korai középkorban. 1967, 140.p.

⁶⁶ Jobb híján ezt a kifejezést használom, de fontos megjegyezni, hogy Augustinus sem Cassianust, sem annak követőit nem illeti ezzel az elnevezéssel. Csak jóval később, a skolasztika korában terjedt el ez a megnevezés. Hamvas E.: i.m. 17.p.

⁶⁷ Magyarul lásd: A feddésről és a kegyelemről. Hamvas E.: i.m. 67-107.pp.

emberi természet, és szükségünk van Isten kegyelmére; másrészt azt állította, hogy nem semmisült meg az ember erkölcsi ereje, csak meggyengült, így a szabad akarat és a kegyelem együtt működik az üdvösség elnyerésében. A tanítás szülőhelyéről massziliaiaknak nevezték ennek a felfogásnak a híveit, a skolasztikus korban kezdtél el használni a „szemipelagianizmus” kifejezést. Augustinus két utolsó művét⁶⁸ ez ellen a tanítás ellen írta, de nem tudta megakadályozni annak terjedését, sőt, 475-ben az areletai és lugdunumi zsinatokon egy „szemipelagiánus” hitvallást is elfogadtak.⁶⁹

Ha végigtekintünk Pelagius életén, többször is használhatjuk a sors iróniája kifejezést, elég arra gondolnunk, hogy míg Pelagiusz eretnekké nyilvánították, a hozzá hasonló – bár kétségtelenül enyhébb – tanításokat hirdető Cassianus elfogadottá vált, sőt hazájában szentként tisztelik.

Demetrius személye és a hozzá írott levelek

Pelagiusnak csak két írása maradt fenn teljes egészében a saját neve alatt melyek közül az egyik az I. Ince pápának benyújtott hitvallása,⁷⁰ a másik Demetriusnak írott levele.⁷¹ Ebből kifolyólag fontosnak tartom, hogy kiemelten foglalkozzam ezzel a levéllel, mert leginkább ez alapján ismer-

⁶⁸ *De praedestinatione sanctorum liber ad Prosperum* (magyarul: A szentek eleve elrendeléséről. Hamvas E.: i.m. 169-211) *De dono perseverantiae liber ad Prosperum et Hilarium*

⁶⁹ Wargha L.: A keresztyén egyház történelme. 1906, 221-222.pp.

⁷⁰ *Epistola ad Innocentium I, Libellus Fidei*. Ebben megpróbálja felmenteni magát, hasonlóképpen, mint a zsinatokon is tette, így ebből az írásból nem kaphatunk tiszta képet a pelagiánus tanokról. Ebből kifolyólag ezzel a levéllel nem foglalkozom dolgozatomban, úgy gondolom, hogy az igazi Pelagiusz a Demetriushoz írt levél alapján ismerhetjük meg. Az Ince pápának írt hitvallásban – rövid bevezetés után – huszonhat pontban védi tanítását. Az írást angolul lásd a következő linken: http://www.earlychurchtexts.com/public/pelagius_letter_and_confession_to_innocent.htm

⁷¹ Ezekon kívül tizenkilenc írásról tudunk, amit egyes kutatók Pelagiusnak tulajdonítanak, de más szerzők műveiként maradtak ránk. Fő műve valószínűleg a *De Natura* című írása volt, amelyet Augustinus *De natura et gratia* című munkája alapján tudunk hozzávetőlegesen rekonstruálni. Ványó L.: Az ókeresztény egyház és irodalma. 1988, 750.p.

hetjük meg Pelagius nézeteit. A korabeli egyház több nagy alakja is küldött levelet a fiatal lánynak, amelyek bemutatása és összevetése által megfigyelhetjük a köztük levő hasonlóságokat és különbségeket.

Mielőtt azonban rátérnék a levelek ismertetésére, összefoglalom a Demetriusról ismert adatokat.

Demetrias származása, fogadalma, későbbi események

Demetrias a híres „Anicia gens” tagja volt, hatalmas vagyon várományosa, de 410-ben az Alarich vezette gótok betörése elől nagyanyjával (Anicia Faltona Proba) és anyjával (Anicia Juliana) elmenekült Rómából Észak-Afrikába. Apja, Anicius Hermogenianus Olybrius, aki 395-ben consuli tisztséget töltött be, ekkor már nem élt.⁷²

Magáról Demetriusról először 413-ban hallunk, amikor tizenégy évesen felbontotta eljegyzését, és szüzességi fogadalmat tett. A „velatio” szertartását nagy érdeklődés övezte, és mivel az ismert történetek miatt a ceremónia nem történhetett Rómában, így a szűzi fátylat Aurelius, Karthago püspöke adta át. Ez az esemény a római házasságkötésre utal, ahol a családfő adta a fátylat a menyasszonynak, s így a szertartást végző püspök mintegy lelki atyjává vált a fiatal lánynak. Peter Brown kiemeli, hogy ez az esemény nem egy „privát fogadalomtétel” volt, hanem egy nagy hatással bíró esemény, egy előkelő arisztokrata család tagjának „lelki házassága” Krisztussal.⁷³

Juliana és Proba ekkor felkérték Hieronymust és Pelagiust⁷⁴, hogy lássák el tanácsokkal a fiatal lányt; a felkérésnek pedig mindketten eleget is tettek. Augustinus is értesült az eseményekről, és ekkor egy

⁷² Kurdock, A.: *Demetrias ancilla dei: Anicia Demetrias and the problem of the missing patron*. 2007, 192.p.

⁷³ Brown, P.: *Through the Eye of a Needle: Wealth, the Fall of Rome, and the Making of Christianity in the West, 350-550 AD*. 2012, 302.p. Vö. Augustinus 130. „*Quis verbis explicet, quis digno praeconio prosequatur, quantum incomparabiliter gloriosius atque fructuosius habeat ex vestro sanguine feminas virgines Christus, quam viros consules mundus? (...) Magis itaque gaudeat puella nobilis genere, nobilior sanctitate, quod sit per divinum consortium praecipuam in coelis consecutura sublimitatem, quam si esset per humanum connubium prolem propagatura sublimem*”.

⁷⁴ Érdemes megjegyeznünk, hogy Augustinus csak két-három évvel később tudta meg, hogy Pelagius is küldött levelet Demetrias számára. Lancel, S.: i.m. 547.p.

rövid köszöntő levelet írt a fogadalmat tett lány részére.⁷⁵ Magyarázatul szolgálhat Augustinus levelének rövidségére az a tény, hogy a hippói püspök már korábban is levelezett az Anicia család nőtagjaival, 413-ban írott levelének (130. ep.) fő oka a család által küldött ajándék (apohoréta) megköszönése volt. Pár évvel később, miután Augustinus értesült Pelagius Demetriashoz írott leveléről, Alypius-sal együtt levelet küldött Julianának (188. ep.), melyben a korábbi-val ellentétben már bővebb tanácsokkal szolgált a címzett lánya számára is.⁷⁶ Augustinusnak hat levele maradt fenn, amit az Anicia család nőtagjainak írt, de a tudomány mai állása szerint feltételezhető, hogy a két fél közötti levelezés legkevebb tizenegy levélből állt.⁷⁷

Az említett leveleken kívül tudunk egy későbbi levélről, ami Demetriashoz, már nem mint fiatal lányhoz, hanem mint érett nőhöz íródott. Robert Markus ennek az írásnak a szerzőjét ismeretlennek tartja, de megjegyzi, hogy érződik rajta az augustinusi hatás.⁷⁸ Más kutatók szerint a levelíró I. Leó pápa, vagy Augustinus tanítványa, Prosper Aquitanus⁷⁹ lehetett, és bár a vélemények eltérőek, annyi bizonyos, hogy ez a levél „De vera humilitate” (Az igaz alázatosságról) címen vált ismertté.

Demetrias később visszatért Rómába, amit onnan is tudhatunk, hogy a „Liber Pontificalis” megemlíti, hogy „Demetrias virgo” templomot építtetett István vértanú tiszteletére I. Leó pápa idején. Ez az utolsó adat, amit tudunk a fogadalmat tett lány életéről.⁸⁰

⁷⁵ Hamvas E.: i.m. 23.p.

⁷⁶ Jacobs, A.S.: *Writing Demetrias: ascetic logic in ancient Christianity*. 2000, 733-734.pp.

⁷⁷ Kurdock, A.: i.m. 208.p.

⁷⁸ Markus, R.A.: i.m. 217.p. Markus a következőképpen ír erről: „A szerző kiválóan elsajátította az Augustinustól származó leckét: a vallásos életnek, mint a béke és az egyetértés világának leírása tele van a monasztikus közösségre vonatkozó augustinusi előírások visszhangjával”.

⁷⁹ Prosper Aquitanus Augustinus követője, szinte csodálójá volt, laikusként foglalkozott teológiával. 415 körül szerzetesek között élt Massiliában, ekkoriban barátjával, Hilariussal együtt fellépett a „szemipelagianizmus” ellen. <http://lexikon.katolikus.hu/P/Prosper%20Aquitanus.html>

⁸⁰ Jacobs, A.S.: i.m. 744.p.

Pelagius levele

Eugène Portalié egy mondatban foglalta össze a levél lényegi mondanivalóját: „Mivel az ember képes a tökéletesedésre, tökéletesnek kell lennie”.⁸¹ Ha egy kicsit közelebbről is megvizsgáljuk a levelet, még jobban kitűnik a tökéletesség kihangsúlyozása, ezt jelzi az is, hogy a *perfectio* szó különböző formákban harminchárom alkalommal fordul elő ebben az írásban. A tökéletességre való képességgel összefügg a szabad akarat jelenléte, ennek megfelelően a levél leggyakrabban – harmincnyolcszor – használt kifejezése a *voluntas*.⁸²

A levél harminc fejezetből áll, tehát megfelelő hosszúságú ahhoz, hogy képet kaphassunk Pelagius nézeteiről. Ez annál is inkább így van, mert rövid bevezetés után rögtön rátér a teológiai kérdésekre.

Érdekes megfigyelnünk az alábbi mondatot, mely a levél elején található: „Mégis írnom kell Demetriának, Krisztus szüzének, a nemes szüznek, a gazdag szüznek, és ami ezeknél nagyobb, buzgó hitű, aki elvetette (eltaposta) a nemességet és a gazdagságot”.⁸³

⁸¹ Brown, P.: i.m. (2003) 401.p.

⁸² Ide számítottam a voluntarius 3 melléknév alakjait is, a volo 2 volui vultum ige megjelenési formáit viszont nem. Meg kell azonban említenünk, hogy a latinban az akarat megjelölésére a *voluntas* mellett az *arbitrium* kifejezést is használták. „Magyarra akaratként inkább az utóbbi fordítható, mivel az *arbitrium* meglelte nem jellemző minden élőlényre: akarata csak annak lehet, akinek értelme is van, éppen ezért lehet az ember is felelős tetteiért. E szerint a *voluntas* nem annyira akarat, mint inkább hajlam: az a képesség, ami által egy élőlény vagy törekszik valami megszerzésére, vagy elkerül valamit, mégpedig nem megfontolás, hanem a természet szerint”. (Hamvas E.: i.m. 253. jegyzet). Augustinusra kiemelten jellemző, hogy egyértelműen megkülönbözteti a két kifejezést. Ezzel szemben Pelagiusnál kissé árnyaltabb a kép, egyrészt mivel a brit szerzetes kifejezetten ritkán használja írásában az *arbitrium* szót, másrészt mert az ő használatában nem fedezhető fel éles különbség a két szó értelme között. Véleményem szerint tehát itt különbség van a két levélíró szóhasználatában, szóértelmezésében.

⁸³ Ep. ad Demet. 1. „Scribendum tamen est ad Demetriadem virginem Christi, virginem nobilem, virginem divitem, et quod his majus est, ardore fidei, nobilitatem divitiarumque calcantem.”

Pelagius már a legelején leszögezi, hogy kérésre ír, sőt, úgy adja elő, hogy muszáj írnia (*scribendum est*), mintha parancsra tenné.⁸⁴ Ezzel akarta elejét venni, hogy rágalomnak éréjk és hízelkedéssel vádolják.⁸⁵

Szintén fontosnak tartja hangsúlyozni Demetriás nemesi származását és gazdagságát, ugyanakkor kijelenti, hogy ezeknek az elvetése által a lány élete még értékesebbé válik. A levélíró szembeállítja a testi dolgokat a lelki értékekkel, amikor arról ír, hogy Demetriás „...felismerte a test javaiban (*corporis bona*) rejlő csapdákat, és ezeket a lélek erényére (*animi virtus*) cserélte fel”.⁸⁶

Pelagius már a levél második fejezetében belekezd nézetei kifejtésébe. Itt és a következő részekben azon véleménynek ad hangot, hogy ha Isten mindent jónak teremtett, „mennyivel kiválóbbá tette magát az embert” (*quanto, putas, praestantior ipso hominem fecit*), aki számára az egész világot teremtette.⁸⁷ Ebből a kiválóságból kifolyólag az embernek szabad akarata van, ez teszi különbbé az állatoknál. Másrészt azért, hogy az embernek megvan a képessége a rosszra, így még értékesebbé válik, ha jót cselekszik.⁸⁸ A szabad választás meglétét ószövetségi idézetekkel támasztja alá,⁸⁹ egyébként is szembeveti, hogy Pelagius sokat és kitűnő érzékkel hivatkozik a Bibliára, amely egyrészt műveltségére utal, másrészt így védekezik a várható támadások ellen.⁹⁰

⁸⁴ Henry Chadwick úgy írja le, hogy ezeket a lelki írásokat Demetriás anyja és nagyanyja valósággal „kicsikarták” több egyházi kiválóságtól, így Pelagiustól is, ugyanis ezzel akartak még nagyobb dicsőretet szerezni a lány tetteinek. Chadwick, H.: i.m. (2003) 215.p.

⁸⁵ Jacobs, A.S.: i.m.725.p.

⁸⁶ Hamvas E.: i.m. 24.p.

⁸⁷ Ep. ad Demet. 2. Vö. Augustinus: *A szabad akaratról*. II.4. „...minden jó Istentől származik- és ezzel egyetértettél-, az következik, hogy az ember is istentől ered. Mert az ember, amennyiben ember, jó, minthogy képes helyesen élni, amikor ezt akarja”.

⁸⁸ Ep. ad Demet. 3.

⁸⁹ „Megteremtette Isten az embert kezdetben, és őt saját belátására bízta” (Sir 15,14). „Tanúul hívom ma az eget és a földet, hogy elétek tártam az életet és a halált, az áldást és az átkot! Válaszd az életet, hogy élj te is, és utódaid is!” (5Móz 30,19).

⁹⁰ Ez az effektus jól kivehető a 415-ben tartott diospolisi zsinaton is, amelyen végül felmentették Pelagiust az eretnokség vádjától. A tárgyalás menetét Augustinus *De gestis Pelagi* című művéből ismerhetjük meg részletesen.

A fentihez hasonló nézetei miatt Pelagiust órigenizmussal is megvádolták,⁹¹ ugyanis Órigenészhez hasonlóan ő is úgy vélekedett, hogy nem létezik teljességgel elvesztett lélek, és a jó élet útja mindenki előtt nyitva áll.⁹²

Úgy gondolom, hogy az 5-8. caput közötti rész az írás legérdekesebb szakasza, ahol Pelagius ószövetségi személyek életét hozza fel annak bizonyítására, hogy a tökéletes élet elérhető. Először Ábelt mutatja be példaként, akinek az áldozatát – testvéreével szemben – elfogadta Isten, majd Énókot említi meg, akinek az élete annyira tetszett (*placuisse*) Istennek, hogy még életében elragadta a Földről. Ezután két olyan bibliai szereplő következik, akik életmódjuknak köszönhetően megmenekültek Isten ítélete elől⁹³: „Nóé igaz, tökéletes férfiú volt kortársai között”,⁹⁴ ezért családjával a bárkán átvészelte az özönvizet. Ugyanígy Lót is elkerülte a pusztulást Sodomában, „mert ő, az igaz, közöttük lakott, s a gonosz cselekedeteket látva és hallva napról napra gyötörte igaz lelkét”.⁹⁵

A következő példa bemutatása előtt személyesen szól Demetriashoz, könyörögve hívja fel figyelmét József életére, aki fiatal fiúként ellenállt, mikor Potifár felesége csábította. Pelagius ezzel mintegy párhuzamot állít közte és a szüzességi fogadalmat tett lány között, és mintaként állítja Demetrius számára.⁹⁶

A legnagyobb elragadtatással Jóbról ír: „Mit mondhatnék az áldott Jóbról, Isten leghíresebb versenyzőjéről? (...) Ó, evangéliumi ember, az evangélium előtt, és apostoli, megelőzve az apostolokat”.⁹⁷

„A pelagiánusok példaképe Jób, aki lehántja magáról a társadalom mesterkéltségét, és bebizonyítja a világnak az egyéni hősiességet

⁹¹ Érdekes, hogy ezzel szemben az „örök tűz” kérdésében Pelagius illetve órigenizmussal azokat, akik tőle eltérően vélekedtek a kérdésben. De gestis Pelagi 3. 10.

⁹² Johnson, P.: A kereszténység története. 2001, 159.p.

⁹³ Ep. ad Demet. 5.

⁹⁴ Νωε ἄνθρωπος δίκαιος, τέλειος ὢν ἐν τῇ γενεᾷ αὐτοῦ. (1Móz 6,9).

⁹⁵ βλέμματι γὰρ καὶ ἀκοῇ ὁ δίκαιος ἐγκατοικῶν ἐν αὐτοῖς ἡμέραν ἐξ ἡμέρας ψυχὴν δικαίαν ἀνόμοις ἔργοις ἐβασάνιζεν. (2Pt 2,8).

⁹⁶ Ep. ad Demet. 6.

⁹⁷ „Quid de beato Job dicam, famosissimo illo athleta Dei? (...) O virum ante Evangelium evangelicum, et apostolicum ante apostolica praecepta!” Ep. ad Demet. 6.

nyers erejét”.⁹⁸ Ennek alapján Brown az arisztokratákat Jóbhoz hasonlítja, oly módon, hogy azok a vagyonuktól akartak megszabadulni, és rámutat, hogy ez is az egyik oka lehet annak, hogy miért volt oly nagy sikere pelagiánus nézeteinek a gazdagok körében.⁹⁹

A felsorolt személyek életére hivatkozva Pelagius nyomós bizonyítékokat sorakoztat fel arra, hogy Krisztus eljövetele előtt voltak, akik igazként és tökéletesen éltek.¹⁰⁰

Ezután Pelagius olyan igehelyekre hivatkozik, melyek hemzsegek az „akarni”, „nem akarni”, „választani”, „elutasítani” kifejezésektől, és ezekkel a „szabad akarat” meglétét bizonyítja.¹⁰¹

A szabad akaratot bibliai szereplőkre is visszavetíti, mikor azt állítja, hogy Ádám és Énó is cselekedhettek volna ellenkezően, mint ahogy azt tették.¹⁰²

A következőkben Pelagius újra személyesebb hangot üt meg, és különféle tanácsokkal látja el a szüzet, irányt mutatva neki az aszketikus életben. Különbséget tesz tiltott, megengedett és javasolt dolgok között: „A rosszak tiltottak, a jók elfogadottak, a közepesek megengedettek, a tökéletesek javasoltak”.¹⁰³

Pelagius felhívja Demetrius figyelmét arra is, hogy a fogadalomtételel csak a kezdet, és mivel az egész keresztyén világ figyelme a lány felé fordult, nem szabad csalódást okoznia.¹⁰⁴

Majd ismét egy fontos kijelentést tesz, amikor Pál apostolra¹⁰⁵ hivatkozva azt állítja, hogy minden parancsolatot teljesíteni kell, kivétel

⁹⁸ Brown, P.: i.m. (2003) 410.p.

⁹⁹ Brown, P.: i.m. (2003) 411.p.

¹⁰⁰ De gestis Pelagi 11. 23.

¹⁰¹ Ep. ad Demet. 7. A fent említett kifejezések a szövegben: velle, nolle, eligere, refutare.

¹⁰² Ep. ad Demet. 8. Azzal, hogy azt írja, hogy Ádám cselekedhetett volna másképp, gyakorlatilag előrevetíti az „eredendő bűn” kérdését, mely téma két évvel később a tárgyaláson is megjelent. De gestis pelagi 11. 23.

¹⁰³ „Scito itaque in Scripturis divinis, per quas solas potes plenam Dei intelligere voluntatem, prohiberi quaedam, concedi aliqua, nonnulla suaderi. Prohibentur mala, praecipuntur bona: conceduntur media, perfecta suadentur”. Ep. Ad Demet. 9.

¹⁰⁴ Ep. Ad Demet. 14.

¹⁰⁵ „Zúgolódás és huzavona nélkül tegyetek meg mindent, hogy kifogástalanok és tiszták legyetek”. (Fil 2,14-15).

nélkül, és ezt az állítást arra alapozza, hogy Isten nem parancsol olyat, amit nem lehet teljesíteni.¹⁰⁶

A levél elemzésének elején említettem, hogy Pelagius miként védekezik előre a várható vádakkal, rágalmakkal szemben. Anne Kurdock kiemeli a 21. caputot, ahol a szerző a lányt figyelmezteti a hamis hízelkedőkre.¹⁰⁷

Az írás vége felé Pelagius újra megemlíti Demetrias nemesi származását, és a szokásoknak és elvárásoknak megfelelően dicséri anyját és nagynanyját, valamint kiemeli, hogy a család hírneve és tisztiségei a lány esetében annak lelkében nyilvánulnak meg. Majd bibliaolvasási, böjtölési és imádkozási szokásokban ad útmutatást, sőt, a Szentírás olvasásával kapcsolatban még azt is megjegyzi, hogy nem elég az ismeret, hanem teljesíteni is kell Isten parancsolatait.¹⁰⁸

Az utolsó fejezetben arra mutat rá a levélíró, hogy bár kemény és nehéz lesz a lány által választott életforma, de megéri, mert a végén, amikor megérkezik a vőlegény, Krisztus, örökkévaló jutalom várja. Ennél a résznél, ahol versenyhez hasonlítja a keresztyén életet, a végén jutalommal, erősen érezhetjük Pelagiuson Pál apostol hatását.¹⁰⁹

Hieronymus levele

Ez a levél egyrészt egy évvel később készült, mint Pelagiusé, másrészt érdekessége, hogy valószínűleg ezzel kezdődött el a kommunikáció Hieronymus és az Anicia család között.¹¹⁰

A levelet két, egymástól jól elkülöníthető részre lehet osztani, melyek közül az első szinte az Anicia család dicshimnuszának (encomium) felel meg, a másodikban pedig az egyházatya gyakorlati tanácsokkal látta el a fiatal lányt.¹¹¹

¹⁰⁶ Ep. Ad Demet. 15.

¹⁰⁷ Kurdock, A.: i.m. 205.p.

¹⁰⁸ Ep. Ad Demet. 22-23.

¹⁰⁹ Ep. Ad Demet. 29. Vö. Fil 3,13-14 és 2Tim 4,7-8.

¹¹⁰ Brown, P.: Religion and Society in the Age of St. Augustine. 1972, 185.p.

¹¹¹ Hamvas E.: i.m.23.p.

Egyesek három részre osztják a levelet; ezek a következők: az első szakaszban (1-6 caput) Demetriast és családját magasztalja, a középső rész (6-14) közvetlenül a fogadalmat tett lányt szólítja meg, az utolsó fejezetek pedig minden szűzre vonatkozó buzdításokat és előírásokat tartalmaznak.¹¹²

Véleményem szerint mindkét nézet elfogadható, de meg kell jegyezni, hogy nehéz precízen szakaszokra bontani az írást, mivel többször előfordul, hogy Hieronymus a dicséreték közepette eltér a tárgytól.¹¹³

Ennek a levélnek a tartalma meglehetősen eltérő Pelagius írásához képest, mégis először két olyan motívumot említek meg, amelyek mindkét szerzőnél előfordulnak. Pelagiushoz hasonlóan a neves bibliafordító is kihangsúlyozza Demetrias anyagi háttérét, sőt, így róla: „...ugyanis Demetriasnak, Krisztus szűzének készülök írni, aki nemesség és gazdagság¹¹⁴ tekintetében is az első a római világban...”.¹¹⁵ A másik hasonlóság abban nyilvánul meg a két írás között, hogy Hieronymus is kijelenti, hogy kényszerből ír, Demetrias anyjának és nagynanyjának „parancsoló tekintélyére” (*iubendo auctoritas*) hivatkozik. Számítva arra, hogy behízselés vádjával illetik, elég erélyesen írja a következőket: „Félre gúnyolódás, el innen irigység!” Majd, mintegy felmentve magát az esetleges rágalmak alól, kijelenti, hogy „ismeretlenként írunk egy ismeretlennek (*ignoti ad ignotam*), legalábbis, ha hús-vér arcra gondolunk”.¹¹⁶

Hieronymus levelében feltűnően sokszor említi meg Róma barbárrok általi feldúlását, ami mutatja, mennyire megviselték ezek az ese-

¹¹² Kurdock, A.: i.m.194.p.

¹¹³ Ld. pl. Hieronymus, ep. 130. 4. „*Verum quid ago? oblitus propositi, dum admiror iuvenem, laudavi aliquid bonorum saecularium.*” (De mit is csinállok? Megfeledkeztem célomról: miközben az ifjút csodálom, valami evilági jót dicsértem) Takács L.: Jeromos: Levelek. 2005, 335.p.

¹¹⁴ Akárcsak Pelagius, ő is a nobilitas és divitiae szavakat használja.

¹¹⁵ „... *scripturus enim ad Demetriadem, virginem Christi, quae et nobilitate et divitiis prima est in orbe Romano.*...” Hieronymus, ep. 130. 1.

¹¹⁶ Hieronymus, ep. 130. 1-2.

mények.¹¹⁷ Korábban így írt erről: „Azt a várost kerítették hatalmukba, amely hatalmában tartotta az egész világot”.¹¹⁸

Fantasztikus retorikával adja elő, hogy ebben a szörnyűséges helyzetben Demetrias fogadalomtétele milyen sokat jelentett Róma számára. Mikor Demetrias meghozta döntését, „...Itália levetette gyászruháját s Róma városának félig romba dőlt falai részben visszanyerték korábbi fényüket...”¹¹⁹

Jól kitűnik, hogy Hieronymus egyrészt sok történelmi, mitológiai utalást használ, másrészt például Pelagiushoz képest jóval kevesebbet hivatkozik a Bibliára. Ez azzal is magyarázható, hogy Hieronymus nem tartozott a klasszikus értelemben vett teológusok közé.¹²⁰

Az ötödik fejezetben szinte regényírói képességekkel mutatja be a levél szerzője, miként jutott Demetrias elhatározásra, hosszú vívódások után, mivel már mindenki az esküvőjére készülődött. Ezután már-már érzelgősen¹²¹ írja le a család örömét, amikor a lány bejelentette, hogy mire készül.¹²²

¹¹⁷ Érdekes, hogy Pelagius csak egyszer emlékezik meg a gótok betöréséről (Ep. ad Demet. 30), pedig miattuk kellett elmenekülnie Rómából. (<http://lexikon.katolikus.hu/P/Pelagius.html>). Elsőre furcsának is tűnhet, hogy Pelagiussal szemben Hieronymus milyen mértékben hangoztatja Róma ostroma miatt érzett bánatát, pedig ekkor már majdnem harminc éve, hogy furcsa körülmények között távoznia kellett onnan. De közelebbről megvizsgálva helyzetét, láthatjuk, hogy bár a világ zajától távol élt betlehemi kolostorában, egyrészt a hozzá érkezők révén értesült az eseményekről, másrészt Róma kifosztása közvetlen barátait, híveit is sújtotta. Adamik T.: Nehéz az emberi léleknek nem szeretni. 1991, 236.p.

¹¹⁸ Todd, R.A.: A Római Birodalom bukása. In: A kereszténység története. 1990, 187.

¹¹⁹ Hieronymus, ep. 130. 6.

¹²⁰ A Szentek életének szerzője a bibliafordítással kapcsolatban a következőket írta Hieronymusról: „Mikor a fordítással elkészült, hozzáfogott a szövegek magyarázatához. E magyarázatok rendkívül gazdag lelki és régészeti tudásról tanúskodnak; teológiai tartalmuk már szegényesebb, a formájuk pedig egészen laza. Ennek magyarázata az, hogy Hieronymus tudományosan művelt, az átlagosnál jóval olvasottabb, de nem teológus és nem misztikus szellem.” Diós I.: A szentek élete. 1990, 554.p.

¹²¹ Georges de Plinval a „meglehetősen romantikus” jelzővel illeti Hieronymus leírását. Plinval, G.: Pélage, ses écrits, sa vie et sa réforme: étude d'histoire littéraire et religieuse. 1943, 242.p.

¹²² „Elámult a szent, komoly asszony, amikor unokája idegen öltözetét megpillantotta, »»

Ezt követően Demetrias nagyanyját, Probát, mint az Anicia család fejét magasztalja fel, sőt, rettenthetetlennek nevezi, mert nem tört meg sem fiainak hivatali ideje alatt, sem a barbárok támadása miatt.¹²³ Andrew S. Jacobs szerint Hieronymus a levél ezen szakaszában Probát új Aeneasként ábrázolja, Demetriast pedig Aeneas fiához, Silviusához hasonlítja.¹²⁴ Elsőre meglepőnek tűnhet a hasonlat, de ha jobban szemügyre vesszük az eseményeket, láthatjuk, hogy nem is annyira valóságtól elrugaskodott ez a kijelentés. Ugyanis az Alarich vezette támadás legalább akkora felfordulást okozott a római nép megszokott életében, amekkora változással járt Trója feldúlása. Ebben a helyzetben szükség van egy hősre, aki reményt ad, kiutat mutat, ezért volt nagy hatású Demetrias tette, mert – akkor is, ha figyelembe vesszük, hogy valószínűleg a levélírók kissé eltúlozták az eseményeket – híre bejárta az egész világot, és így fényugárt jelentett a jövőre nézve.

Másfelől a dicséretetek mögött azt is látnunk kell, hogy Hieronymus (Pelagiushoz és Augustinushoz hasonlóan) mindent megtett, hogy megnyerje Proba támogatását. Egyfajta presztízsharcról is beszélhetünk, hiszen az Anicia család az akkori római világ legbefolyásosabb családjai közé tartozott, ezért fontos volt, hogy melyik „teológus” tanításait követik.

Mindenesetre, Hieronymus a dicséretetek után újra elkezdti védeni magát, „ha úgy tünne föl, mintha hízelegne”, majd egy hirtelen váltással a szűzhöz fordul.¹²⁵ Ebből a szakaszból azt a részt emelem ki, amikor a böjtölésről ír, mivel a böjtöléssel kapcsolatos tanácsai jelentősen különböznek Pelagius szigorú előírásától, sőt, harminc évvel korábbi önmagához képest is enyhébb utasítások-

»» anyja pedig ott állt szótlanul boldogságban úszva. Egyik sem hitte, hogy igaz, amiről azt szerették volna, hogy igaz legyen. Elakadt torkukon a szó, spír és sápadtság, félelem és boldogság közt különféle gondolatok cikáztak bennük.” Hieronymus, ep. 130. 5.

¹²³ Három fia volt: Probinus, Olybrius és Probus, akik mindnyájan consuli hivatalt viseltek. Hieronymus, ep. 130.7.

¹²⁴ Jacobs, A.S.: i.m. 729.p.

¹²⁵ „Beszédem pedig – a hátralévő részekben – teljesen a szűzhöz szól, a nemes szűzhöz...” Hieronymus, ep. 130. 7.

kal látta el a szüzet.¹²⁶ Ebben közrejátszhattak a 384-ben történt események is, amikor Hieronymusnak rágalmak miatt menekülnie kellett Rómából, mivel – a szóbeszéd szerint – egy fiatal özvegy, Blesilla meghalt az általa javasolt kemény böjtölés következtében.¹²⁷

Fontosnak tartom az írás azon részét, amikor Hieronymus a Keletről érkező eretnekségtől félti a szüzet, amely ellen Anastasius püspök harcolt, de még ebben az időben sem múlt el teljesen a hatása. Itt egyértelmű, hogy elsősorban az órigenizmusról ír a szerző, de emellett más tévtanításokra is felhívja a figyelmet, amikor ezt írja: „...s ne fogadj el idegen tanokat, még ha bölcsnek és szellemesnek találod is azokat”. Első olvasatra azt gondolhatnánk, hogy ezzel Pelagius tanításaira is utalhat, de ezt nem tartom valószínűnek az alapján, ahogyan ezután jellemzi ezeket az „idegen” tanokat, illetve hogy a levél megírásakor Pelagius még nem számított eretneknek.¹²⁸

Az utolsó bekezdésben – csakúgy, mint Pelagius – ékszerekhez hasonlítja a Szentírás ígét, és azt javasolja Demetriának, hogy azokkal ékesítse magát. Az utolsó mondatban ismét példaként hozza fel Probát és Julianát a lány számára: „Ajkadon mindig nagyanyádnak és anyádnak édességét érezd, akiknek követése egyenlő az erény megtestesülésével!”¹²⁹ Anne Kurdock szerint ebből egyértelműen látszik, hogy Hieronymus elsődleges célja (de ez

¹²⁶ „Nem úgy kell böjtölnöd, hogy remegi belé és alig tudj lélegezni, hogy a társaid vigyenek vagy húzzanak kezükkel, hanem megtörve a testi kívánságot sem olvasás, sem zsoltározás, sem virrasztás közben ne tedd azt kevésbé. A böjtölés nem tökéletes erény, hanem minden más erény fundamentuma, a megszentelődés meg szemérmesség, ami nélkül senki se látja majd az Istent”. Hieronymus, ep. 130. 11.

¹²⁷ Babura L.: Szent Jeromos élete. 1926, 22.p. Blesilla Hieronymus egyik patrónájának, Paulának volt a lánya, mindössze hét hónapos házasság után jutott özvegyiségre. A témáról és Hieronymus római támogatóiról bővebben ld.: Curran, J. R.: Pagan City and Christian Capital (Rome in the Fourth Century). 2000, 280-298.pp.

¹²⁸ Hieronymus, ep. 130. 16.

¹²⁹ „...aviae tuae tibi semper ac matris in ore dulcedo versetur, quarum imitatio forma virtutis est”. Hieronymus, ep. 130. 20.

igaz a többi levélíróra is) nem a szűz számára való tanácsadás volt, hanem, hogy sikerüljön megnyerni rokonai támogatását.¹³⁰

Augustinus levelei

Amint azt már említettem, Augustinus több írást is címzett az Anicia család nőtagjainak, amelyek közül a 150-es és 188-as levelek kötődnek szorosan a témánkhoz, azonban meg kell jegyeznünk, hogy ezek a levelek – a fentebb tárgyalt írásokkal ellentétben – nem közvetlenül Demetriához íródtak.

A 150. levél

Ez a rendkívül rövid írás 413-ben, Demetriás fogadalomtételének évében íródott; Augustinus örömeinek ad hangot az eseménnyel kapcsolatban.¹³¹ A levél kulcsmondata az a gondolat, hogy Demetriás ezzel a tettel összehasonlíthatatlanul nagyobb dicsőséget (*incomparabiliter gloriosius*) szerez családjának, mint korábban az Anicia-nemzetség consuljai; emellett szembeállítja a földi házasságot a Krisztussal való eljegyzéssel, kiemelve, hogy az utóbbi mennyivel magasztosabb.¹³²

Csakúgy, mint Pelagius és Hieronymus, Augustinus is nagy hangsúlyt fektet arra, hogy kihangsúlyozza Demetriás nemesi származását (*nobilem dominam*), valamint a másik két levélíróhoz hasonlóan ő is megjegyzi, hogy a szűz fogadalomtétele példát mutathat más fiatal lányok számára is.

Mindhárom levél esetében látnunk kell, hogy a magasztos, dicsérő szavak – a kor udvariaskodási szokásaihoz képest is – túlzott mértékben fordulnak elő, a szerzők néhol már szinte azt kockáztatják, hogy nevetségessé válnak. Ennek ellensúlyozásaként a három levélíró egyaránt megelőző jelleggel mentegeti magát a hízelkedés (*adulatio*) vádjá alól. Bár Augustinus ezen rövid írásában nem kerít sort a men-

¹³⁰ Kurdock, A.: i.m.203.p.

¹³¹ „Implestis gaudio cor nostrum, tanto iucundius quanto carius, tanto gratius quanto citius”.

¹³² Ld. 73. jegyzet.

tegetőzésre, a később Julianának küldött levelében megteszi, sőt – legjobb védekezés a támadás alapon –, Pelagiust nevezi hízelkedőnek (*adulator*).¹³³

A rövid levél végén Augustinus köszönetet mond azért az ajándékért (*apophoretum*)¹³⁴, amit az ünnepségről küldtek a számára.¹³⁵

A 188. levél

Miután Augustinus tudomást szerzett arról, hogy Pelagius tanácsokkal látta el a szüzet, több levelet is váltott Julianával, amelyekben felhívta a figyelmét az új eretnekségre. Érdekes megfigyelni, hogy a 414-ben íródott, *De bono viduitatis* címen ismert írásban Augustinus még a következőket írja Pelagiusról: „...igen barátságos és kedvelt testvér számunkra és bizony nem álnokul keveredett ebbe a tévelygésbe”.¹³⁶ Érződik rajta, hogy itt még úgy gondolta, hogy Pelagius megnyerhető a helyes tanításainak, ezzel szemben a most tárgyalt írásban már egyértelműen, mint eretneket kezeli Pelagiust.

A 188. levél egy hosszabb levélváltás része, ami abból is kitűnik, hogy az író többször idéz Juliana korábban küldött válaszaiból.

Írása kezdetén Augustinus ismét megjegyzi, – csakúgy, mint három évvel korábban – hogy Demetrias olyan Völegényt választott, aki előtte áll minden földi férfinak. Ugyanebben a mondatban egy

¹³³ „...quam cuiusquam verba, quod velut ex se ipsa id habeat, ut non dicamus assentantis adulatoris, ne de occultis hominum temere iudicare videamur, certe errantis laudatoris audire”. Augustinus, ep. 188. 2. 6.

¹³⁴ τὰ ἀποφώρητα: presents which guests received at table to take home Liddell-Scott 1996.

¹³⁵ Peter Brown szerint a „velatio” szertatása úgy zajlott, mint az ünnepi játékok szoktak, és még az apró részletekben is igyekeztek a bevett formulákat követni. Brown arról ír, hogy Symacchus, római szenátor a fia tiszteletére rendezett játékokon elefántcsont diptichonokat és ezüst kosárhákat adományozott barátainak. Ennek a szokásnak megfelelően küldött ajándékokat az Anicia-család a püspököknek, és ezt köszönte meg Augustinus a levelében. Brown, P.: i.m.(2012) 302.p

¹³⁶ Augustinus, *De bono viduitatis* 22 (CSEL 41. 331) „...fratres nostros amicissimos nobis et dilectissimos nec malitiose quidem errori huic implicatos”.

kissé eltér a szokástól, amikor szentnek (*sancta*) szólítja Demetriast, a szokottabb *beata* helyett.¹³⁷

Augustinusnak az volt a célja a levéllel, hogy Juliana és családtagjai „elkerüljék az Isten kegyelmével ellentétes tanításokat”.¹³⁸ Az egyházatya idéz Demetrias anyjának egy korábbi leveléből, ahol a nő egyértelműen leszögezte, hogy ő és családja szigorúan a katolikus hitet követi, sohasem tért el tőle, és nem fogadott el eretnek tanításokat. Erre válaszul Augustinus kifejti, hogy nem csak az lehet eretnek, aki a leglényegesebb hittételeknek mond ellen, hanem az is, akinek a tévelygései első ránézésre semmiségnek, jelentéktelennek tűnnek.¹³⁹ Augustinusnak ezt azért kellett külön kiemelnie, mivel a későcsászárkori Rómában élő keresztyének „eretnokség” (*haeresis*) alatt az Istennel kapcsolatos görög tévtanításokat értették, és kevésbé törődtek a szabad akaratról és a kegyelemről (*gratia*) szóló fejtegetésekkel.¹⁴⁰

Az írás középső szakaszában Augustinus egy Pelagius által Demetriashoz küldött könyvről érdeklődik, és kéri, hogy Juliana számoljon be róla, hogy eljutott-e hozzá, valamint, hogy ki a szerzője. Hippo püspöke aggódását fejezi ki az iránt, hogy ezt olvasva a szűz arra a következtetésre juthat, hogy saját magának köszönheti lelki értékeit, és így hálátlanná válhat Istennel szemben.¹⁴¹ Így ebben a levélben is eljutunk az Augustinus és Pelagius közötti vita egyik legfontosabb pontjához, az „Isten kegyelmének” (*gratia Dei*) kérdéséhez.

¹³⁷ „...sancta Demetrias spiritalium sponsi illius praeferret amplexum, cui specioso prae filiis hominum”. Augustinus, ep. 188. 1. 1.

¹³⁸ „ut contraria gratiae Dei dogmata devitetis” Augustinus, ep. 188. 1. 2.

¹³⁹ „Quod itaque adiungis et dicis: „Sed noverit sacerdotium vestrum, longe me ac domunculam meam ab huiusmodi personis esse discretam: omnisque familia nostra adeo catholicam sequitur fidem, ut in nullam haeresim aliquando deviaverit, nec umquam lapsa sit; non dico in eas sectas quae vix expiantur, sed nec in eas quae parvos habere videntur errores”. Augustinus, ep. 188. 1.3.

¹⁴⁰ Brown, P.: The decline of the Empire of God: amnesty, penance, and the afterlife from late antiquity to the early middle ages. 2000, 356.p.

¹⁴¹ „...in quo libro, si fas est, legat virgo Christi unde credat virginalem suam sanctitatem, omnesque spirituales divitias, non nisi ex se ipsa sibi esse; atque ita, priusquam sit plenissime beata, discat Deo esse, quod absit, ingrata”. Augustinus, ep. 188. 2. 4.

Augustinus kifejti, hogy minden jó Istentől származik, és érvelését Jakab apostol szavaival támasztja alá.¹⁴²

Az utolsó előtti bekezdésben látható, hogy Augustinus nem kezeli le ellenfelét, sőt, elismerően ír Pelagius ékkesszólásáról (*facundia*) és elméjének élességéről (*acrimonia*); kiemeli, hogy ennek is köszönheti, hogy sokan olvassák.¹⁴³

Konkrétan azonban mindössze egyszer említi név szerint Pelagius-t a levélben, méghozzá az utolsó fejezetben, ezzel Augustinus mintegy érezteti a helyzet komolyságát. Ezt alátámasztja az is, hogy az utolsó fejezetben a szerző könyörögve kéri Julianát, hogy azonnal jelezzen, ha elért hozzá az „eretnek” által küldött könyv.¹⁴⁴ Augustinus érezhette, hogy ha azok után, hogy egy évvel korábban Pelagius-t a diospolisi zsinaton felmentették az eretnokség vádjától, és igazhitűnek nyilvánították, még egy ilyen gazdag család támogatását is sikerülne megszereznie, akkor ő gyakorlatilag elkönnyvelheti a vereségét a vitában; ezért mindent megtett, hogy elkerülje ezt.

Pelagius és a római arisztokrácia

Keresztyén arisztokrácia Rómában a 4.-5. század fordulóján

Pelagius a legnagyobb hatást a római arisztokráciára tette, ezért pár mondatban felvázolom, miképpen formálódott át ez a réteg a negyedik században, és mi jellemezte a gazdag keresztyéneket akkor, amikor a brit Rómában tartózkodott.

A társadalmi élet megváltozásában nagy szerepet játszott, hogy Constantinus császár jelentősen felduzzasztotta a szenátorok számát. Míg a 3. században ez a szám alig haladta meg a hatszázat, a 4. század közepére már a négyezret is elérte. A szenátorokat több szempont alapján is csoportokra oszthatjuk, ilyen volt például, hogy a birodalom keleti vagy nyugati feléből származtak-e. Munkám szempontjából

¹⁴² Augustinus, ep. 188. 2. 6. Vö. „Minden jó adomány és minden tökéletes ajándék onnan felülről, a fényességek Atyjától származik, akinél nincs változás, sem árnyéka a változandóságnak”. (Jak 1,17)

¹⁴³ Augustinus, ep. 188. 3. 13. „*qui propter acrimoniam atque facundiam leguntur a plurimis*”

¹⁴⁴ Augustinus, ep. 188. 3. 14.

ból az a legfontosabb választóvonal, amely a pogányok és keresztyének között alakult ki. Az utóbbi csoportba tartozó szenátorcsaládok közül a legjelentősebb a már többször is említett Anicii- és a Valerii-família. Valerius Pinianus családja volt a leggazdagabb egészen addig, amíg feleségével, Melaniával együtt szét nem osztották vagyonukat a szegények között. Végül az 5. század elejére az arisztokraták többsége állami nyomásra formálisan felvette a keresztyéniséget.¹⁴⁵

Abban az időben, amikor Pelagius Rómában élt, egyfajta elkényelmesedés volt jellemző az ottani társadalomra, különösen a gazdagokra. Erre a rétegre jellemző volt, hogy – az első században élt keresztyénektől eltérően – vegyes házasságok és politikai megfontolások útján választották a keresztyén hitet. Lényegében csak a külső megnevezés változott: „rendes pogányokból” „jó keresztyének” lettek, a korábbi udvariaskodó etikettet a „keresztyén alázatosság” váltotta fel, a hagyományos arisztokrácia bőkezűsége helyét pedig a keresztyén alamizsnálkodás vette át. Brown szerint „ebben az összezavarodott világban Pelagius határozott, szigorú tanítása maga volt a megváltás”.¹⁴⁶ Önmagában azonban a szigorúság nem volt elég, amint Hieronymus esetében is láthatjuk. A római idősza alatt még viszonylag fiatal Hieronymus szigorú önmegtartóztatást követelt mind önmagától, mind hallgatóitól, így elérte, hogy minden oldalról támadták. A pogány arisztokraták a régi hagyományok tönkretevőjének tartották Hieronymust, a keresztyén családok a házasság élet szétzilálójaként tekintettek rá, mivel a szüzességet preferálta. Az egyházi személyek se nézték jó szemmel munkásságát, mert egyrészt tartottak tehetségétől, másrészt szigorú életmódja ellentétben állt kényelmes életükkel.¹⁴⁷ Érdekes, hogy Hieronymusnak körülbelül abban az időben kellett távoznia Rómából, amikor Pelagius megérkezett oda.¹⁴⁸

¹⁴⁵ Alföldy G.: Római társadalomtörténet. 2000, 183-187.pp.

¹⁴⁶ Brown, P.: i.m.(2003) 407.p.

¹⁴⁷ Adamik T.: i.m. 234.p.

¹⁴⁸ Ennek okait lásd Hieronymus Demetriashoz írott levelének magyarázatánál.

Miért bírt oly nagy hatással Pelagius tanítása a római arisztokráciára?

„A pelagianizmus vonzereje abban rejlett, hogy egyetemes témát érintett: az egyéni önmeghatározás és értékválasztás szabadságát hirdette a társadalmi szokásoktól gúzsba kötött átlagéletben”.¹⁴⁹ Peter Brown ezekkel a szavakkal foglalta össze röviden, hogy minek köszönhető, hogy Pelagius sikert aratott a befolyásos személyek körében. A társaságkedvelő római arisztokratákra jellemző volt az eszmények keresése, sok ifjú választotta a jogi pályát, és abban a reményben érkeztek Rómába, hogy ügyvédi karriert futnak majd be. Ez a réteg különösen fogékony volt Pelagius tökéletességről szóló tanára, hiszen tanulmányaik révén foglalkoztatta őket az emberi felelősség és szabadság kérdése. A fiatal arisztokraták tenni akartak, változtatni a kényelmes helyzetükön, és nem elégedtek meg Augustinus tanításával, miszerint az üdvösséget kegyelemből kapjuk.¹⁵⁰ Véleményem szerint ez a cselekvés, változtatás utáni vágy is hozzájárult ahhoz, hogy az arisztokraták számára szimpatikusabbnak tűnt, hogy Pelagius a szabad akarat fontosságát hangsúlyozta. Míg a kegyelemtan esetében az ember meglehetősen passzív szereplő,¹⁵¹ addig a szabad akarat és az emberi felelősség előtérbe helyezése révén aktívvá válik. Augustinus arról ír, hogy Isten nélkül semmit sem tehetünk¹⁵², vele szemben Pel-

¹⁴⁹ Brown, P.: i.m. (2003) 402-407.pp.

¹⁵⁰ Ez a legnagyobb különbség a két tanítás között, mert úgy gondolom, hogy ha a kegyelem kérdésében engedett volna Pelagius Augustinusnak, akkor a többi témával (gyermekkeresztség, eredendő bűn, stb.) kapcsolatos eltérő vélemények háttérbe szorultak volna. Maga Augustinus is leírta: „Azokkal is vitatkozik, akik a következőt mondják: „Ki ne akarna büntetlen lenni, ha ez az ember hatalmában áll?” Márpedig jól érvel, mondván, hogy ők éppen azért ismerik el, hogy ez nem lehetetlen, mert sokan, vagy mindenki ezt akarja. Ha azt is megvallaná, hogy ez miért lehetséges, máris itt a béke. Mert ez „Istennek a kegyelme, Jézus Krisztus, a mi Urunk által”; azt azonban sohasem akarta elismerni, hogy ez segít minket, ha azért imádkozunk, hogy ne vétkezzünk”. De nat. et gratia 59.69.

¹⁵¹ Ezt a passzivitást főleg az augustinusi kegyelemtan kapcsán érezhetjük. A kevésbé szélsőséges álláspontok – pl. szinergizmus – esetében az emberi oldálnak is nagy szerep jut. Bugár M. I.: i.m. 39.p.

¹⁵² „Istennel együtt tesszük meg, akinek irgalma megelőz minket, (...) ezt követően pedig kísér, hogy mindörökké vele éljünk, nélküle semmit sem tehetünk”. De nat. et gratia 31. 35.

agius kiemeli az ember saját erejét.¹⁵³ Demetriashoz írott levelében azt fejtegeti, hogy akár rosszat, akár jót cselekszik valaki, azt szabad akaratából teszi, ám ellenkezően is cselekedhetne. Ehhez emberi akarat erő szükséges, míg a kegyelem elfogadásához alázat.

L. Myres egy másik lehetőséget is felvet a pelagiánus mozgalom sikerének magyarázataként, nevezetesen azt, hogy tanításuknak szociális vetülete is volt. Ezt a hipotézist abból vezette le, hogy Ágosoton a pelagiánusokat a kegyelem ellenségének (*inimici gratiae*) nevezte. Az angol történész úgy véli, hogy az egész hitvita kulcsszava a *gratia*, ezért korabeli dokumentumokat vizsgálva járt utána a szó mélyebb, 4. századi jelentésének. A megoldáshoz vezető út iránytűjeként a *Codex Theodosianus* használta, amely 438-ban lett teljesen egybeszerkesztve, és császári rendeleteket tartalmaz, Constantinustól kezdve. A vizsgálat nyomán meglepő felfedezést tett: a *gratia*, *gratiosus*, *gratificare* szavak szinte kivétel nélkül negatív értelemben szerepeltek az általam is tárgyalt időszakban. A *gratiosus* szó nem a kegyes, kegyelmes melléknév megfelelője volt, hanem korruptot jelentett. A *gratia* szó jelentése pedig kifejezetten a bíróságon található korrupció kifejezésére szolgált, de jelentette annak hivatalos életben előforduló minden fajtáját is. Ezek alapján Myres azt vezeti le, hogy a teológiai vitánál lényegesebb Pelagius szociális tevékenysége, és a korrupció elleni harccal a társadalmat akarta átalakítani.¹⁵⁴ Némiképp alátámasztja ezt, hogy a *De divitiis* című pelagiánus írásban olyan intések vannak, melyben felszólítják a keresztyéneket, hogy ne menjenek bíróságra, vagy ne tegyenek esküt.¹⁵⁵

W. Liebeschuetz felülvizsgálta a most felvázolt eredményt, arra hivatkozva, hogy Pelagius már a páli levelek kommentárjában is használta a *gratia* kifejezést, mindenféle negatív értelem nélkül. A kutató szerint a „kegyelem elleni küzdelem” lényegében azzal vette

¹⁵³ „Ahányszor nekem a helyes magatartás és a szent élet szabályairól kell beszélnem, először az emberi természet erejét és minőségét szoktam bemutatni, és kihangsúlyozom, hogy mit képes elérni (...) Az embereket sohasem olyan dolgokra buzdítják, amelyeket saját erejükből képtelenek lennének elérni”. Ep. ad Demet. 2.

¹⁵⁴ Myres, L.: i.m. 24-26. pp.

¹⁵⁵ De divitiis 19.

kezdését, hogy Augustinus „harcba szállt” Pelagiussal, és *inimici gratiae*-nek nevezte őt és követőit.¹⁵⁶ Továbbá kifejti, hogy a pelagiánus szerzők írásai alapján nem igazán beszélhetünk szociális célokról, sokkal inkább aszketikus mozgalomról van szó.¹⁵⁷ Én a német professzor véleménye felé hajlok, de még ha el is fogadnánk, hogy volt valamilyen szintű szociális elképzelése Pelagiussnak, az világosan látszik, hogy az aszkéta életmód hirdetését helyezte előtérbe.¹⁵⁸

Az első fejezetben láthattuk, hogyan írták le Pelagius alakját kortársai, tehát könnyű elképzelni, hogy már csupán a megjelenésével is hatást keltett. Ehhez párosult rendkívüli szónoki tehetsége, valamint éleselméjűsége; e tulajdonságai a tárgyalásokon is segítettek. Kiváló szónoki készségét és helyzetfelismerő képességét a következőkben röviden szemléltetem.

Már a Demetriashoz írt levél kapcsán írtam Brown megjegyzéséről, hogy a bibliai Jóbót nevezte a pelagiánusok példaképének.¹⁵⁹ Itt láthatjuk Pelagiussnak ezt a remek érzékét, mert Jób személyében egy igen gazdag¹⁶⁰ embert állított mintaként az arisztokraták elé, így személyesebbé tette a magyarázatát. Ehhez hasonlóan a szűzi életre készülő Demetriás figyelmébe a Potifár feleségének házasságtörő ajánlatát visszautasító Józsefet ajánlotta.¹⁶¹ Pelagius felmagasztalta Jóbót, mert vagyonától, gyermekeitől megfosztva, betegen is dicsérte Istent.¹⁶² Itt párhuzamot érezhetünk a lemeztelenített Jób és a társadal-

¹⁵⁶ Liebeschuetz, J. H. W. G.: Did the Pelagian movement have social aims? 1963, 236.p. Vö. Brown, P.: i.m.(2003) 405.p. „Megszületik a „pelagianizmus”, ez a súlyos következményekkel járó tan; - de nem Pelagius, hanem Augustinus fejében”. Első olvasásra kicsit élesnek, keménynek tűnik ez a mondat, de egyértelmű, hogy van valóságalapja ennek a kijelentésnek.

¹⁵⁷ Liebeschuetz, J. H. W. G.: i.m.239.p. E téren hasonlóság fedezhető fel Pelagius és Hieronymus között, de – amint már korábban is említettem – rágalmak miatt el kellett hagynia Rómát. Ez is közrejátszott abban, hogy amikor harminc évvel később találkozunk, a kettőjük közötti különbségek a szembeütőek.

¹⁵⁸ A Demetriashoz írott levélben is láthattuk, hogy Pelagius szigorú aszkéta életet követelt meg. Lásd: Ep. ad Demet. 10, 22, 23.

¹⁵⁹ Ld. 98. jegyzet.

¹⁶⁰ „Ez a férfi túltett az összes napkeletin” (Jób 1,3b)

¹⁶¹ Ep. ad Demet. 5

¹⁶² Ep. ad Demet. 6

mi berögződésektől, szokásoktól szabadulni vágyó arisztokrácia között. Nyilvánvaló, hogy Pelagius mintegy útjelző táblaként mutatta be ezt a mintát.

Meg kell jegyezni, hogy bár Pelagiusra jellemző a fennkölt stílus¹⁶³, nem lép át egy bizonyos határt, nem válik negédessé, „romantikussá”¹⁶⁴, mint Hieronymus.

Összegezve kijelenthetjük, hogy több tényező is közrejátszott Pelagius sikerében, mint például a történelmi helyzet és az arisztokrácia igénye a változásra; mindezt látva, a brit szerzetes megjelenését, tehetségét, szónoki képességét felhasználva megpróbált utat mutatni.

Összegzés

Mindent egybevetve megállapíthatjuk, hogy rendkívüli jelentőségű volt az Augustinus és Pelagius között lezajlott hitvita. Augustinus nem véletlenül tartotta veszélyesnek a pelagiánus tanításokat; ugyanis, ha a kegyelem tana háttérbe szorult volna, azzal az üdvtörténet lényege kérdőjeleződött volna meg. Ha az ember önerőből is képes lenne elérni a tökéletességet, akkor nem volt értelme Krisztus kereszthalálának. Ez volt az a pont, amely miatt ebben a vitában Pelagius nem nyerhetett; amint Augustinus is írta, a megegyezés ezen múlt. Ezt támasztja alá az is, hogy Johannes Cassianust – akinek a tanítása bár hasonlított Pelagiushoz, de mérsékeltebb volt – elfogadta a katolikus egyház. Pelagius azonban nem akart engedni, talán mert úgy gondolta, hogy ha csak a kegyelemre támaszkodik az ember, akkor lecsökken a személyes felelősségtudat, így a keresztyén hit még inkább ellaposodhat.

Augustinus jól érezte, hogy akár egyházszakadás is bekövetkezhet, ha nem lép fel határozottan Pelagius tanai ellen. Meglátásom szerint az egyházszervezeti reformok szempontjából hasonlóság fedezhető fel a pelagianizmus és a több mint ezer évvel későbbi reformáció között. Pelagius rámutatott az egyház hibáira, és kijelentette, hogy az egyháznak tisztának és szeplőtelennek kell lennie. Itt már – túlzás

¹⁶³ Lásd 97. jegyzet.

¹⁶⁴ Lásd 121. jegyzet.

nélkül állíthatjuk – látni lehet a reformáció jeleit, mivel a reformátorok is a hivatalos egyház bűneire, szennyére mutattak rá, és próbálták megújítani azt a Biblia alapján. Szintén érdekes, hogy amint a pelagianizmusnak kialakult egy erőszakos ága, ilyen csoportosulások a reformáció esetén is megjelentek. Gondolhatunk például a huszitákra, vagy a németországi parasztlázadásokra, vagy éppen a zsarnokölés lehetőségére a kálvinizmusnál. A két mozgalom közötti hasonlóság azonban csak a leírt szempontok alapján valósult meg. Teológiai szempontból például Kálvin egyértelműen Augustinushoz áll közelebb, mind a kegyelem, mind a szabad akarat kérdésében.

Pelagius változást hozott a keresztyén gondolkodásmód terén azaz, hogy nem az emberi nem gyarlóságát és esendőségét hangsúlyozta, hanem éppen ellenkezőleg, azt emelte ki, hogy az ember képes elérni a tökéletességet, ha akarja. Ugyanakkor kikelt a római társadalom elkényelmesedett életmódja ellen, és szigorú, aszketikus életmódot követelt meg mind követőitől, mind saját magától.

Constantinus császár milánói edictumától kezdve a keresztyén hit egyre inkább formalitássá vált, és emellett a Római Birodalom is folyamatos hanyatlásnak indult; csak idő kérdése volt az elkerülhetetlen vég. Ebben a helyzetben jelent meg Pelagius, és próbálta felrázni az embereket tespedtségükből. Akár negatívan, akár pozitívan ítéljük meg Pelagius tevékenységét, vitathatatlan, hogy nagy hatást gyakorolt kora társadalmára, sőt, a későbbiekben is sokat vitatkoztak nézeteiről.

Bibliográfia

1. ALFÖLDY Géza: Római társadalomtörténet. Budapest, Osiris, 2000.
2. BECK, John H.: The Pelagian Controversy: An Economic Analysis. *American Journal of Economics and Sociology*, 66/4 681-696, 2007.
3. BROWN, Peter: Az európai kereszténység kialakulása 200–1000. Ford. Pálosfalvi Tamás. Budapest, Atlantisz könyvkiadó, Európa születése, 1999.
4. BROWN, Peter: Religion and Society in the Age of St. Augustine. New York, 1972.
5. BROWN, Peter: Szent Ágoston élete. Ford. Sággy Marianne. Budapest, Osiris, 2003.

6. BROWN, Peter: The decline of the Empire of God: amnesty, penance, and the afterlife from late antiquity to the early middle ages. In: *Last Things: Death and Apocalyptic in the Middle Ages*, ed. C. W. Bynum and P. Freedman. Philadelphia, 2000. 41–59.
7. BROWN, Peter: *Through the Eye of a Needle: Wealth, the Fall of Rome, and the Making of Christianity in the West, 350-550 AD*. Princeton University Press, 2012.
8. BUGÁR M. István: Szabadság, szeretet, személy. Budapest, Kairosz, 2013.
9. CHADWICK, Henry: A korai egyház. Ford. Ertsey Krisztina. Budapest, Osiris, 2003.
10. CHADWICK, Henry: *Augustine of Hippo*. Oxford University Press, 2009.
11. CURRAN, John R.: *Pagan City and Christian Capital (Rome in the Fourth Century)*. Oxford University Press, 2000.
12. DIÓS István (szerk.): A szentek élete. 3. jav. kiad. Budapest. Az Apostoli Szentszék könyvkiadója. 1990.
13. FÉLEGYHÁZY József: Az egyház a korai középkorban. Budapest, Szent István Társulat, 1967.
14. JOHNSON, Paul: A kereszténység története. Ford. Makovecz Benjamin. Budapest, Európa, 2001.
15. KURDOCK, Anne: *Demetrias ancilla dei: Anicia Demetrias and the problem of the missing patron* In: Kate Cooper, Julia Hilner: *Religion, Dynasty, and Patronage in Early Christian Rome, 300-900*. Cambridge University Press, 2007. 190-224.
16. LANCEL, Serge: Szent Ágoston. Ford. Kamocsay Ildikó. Budapest, Európa Kiadó, 2004. Liebeschuetz, J. H. W. G.: Did the Pelagian movement have social aims? In: *Historia*, 12 (1963), 227–41.
17. MARKUS, Robert A.: Az ókori kereszténység vége. Ford. Nemes Krisztina. Budapest, Kairosz, 2010.
18. PAULY-WISSOWA: *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. XIII. Alfred Druckenmüller Verlag in München, 1973.
19. PETTS, David: *Christianity and the end of Roman Britain*. Stroud, Tempus, 1999.
20. PETTS, David: *Pagan and Christian. Religious change in early Medieval Europa*. Bristol Classical Press, 2011.
21. PLINVAL, Georges de: *Pélage, ses écrits, sa vie et sa réforme: étude d'histoire littéraire et religieuse*. Lausanne, Payot, 1943.
22. SOUTER, Alexander: *Pelagius's expositions of thirteen epistles of St. Paul*. Cambridge University Press, 1922.
23. SZÁNTÓ Konrád: A katolikus Egyház története. 1. kötet. Budapest, Ecclesia, 1983.
24. THOMAS, Charles: *Christianity in Roman Britain to AD 500*. University of California Press, 1981.

25. TOCZKO, Rafał: Pelagiusz widziany oczami św. Augustyna, św. Hieronima, Pawła Orozjusza i Mariusza Mercatora. *Vox Patrum* 32 (2012) t. 57: 699-712.
26. TODD, Richard A.: A Római Birodalom bukása. In: *A kereszténység története*. Lilliput Könyvkiadó. 1996.187-194.
27. VANYÓ László: Ókeresztény írók lexikona. (Szent István kézikönyvek 10.) Budapest, Szent István Társulat, 2004.
28. VANYÓ László: Az ókeresztény egyház és irodalma. Budapest, Szent István Társulat, 1998.
29. WARGA Lajos: A keresztény egyház történelme. 1. kötet, Sárospatak, 1906.
30. A bibliai idézeteknél a Káldi-Neovulgata bibliafordítást használtam. Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat. 1997

Forráskiadások

1. ADAMIK Tamás (ford. és utószó): *Nehéz az emberi léleknek nem szeretni*. Budapest, Helikon, 1991.
2. AUGUSTINUS: *De bono viduatis*. *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum* 41. VII. Josephus Zycha, 1900.
3. AUGUSTINUS: *Epistula 150, Epistula 188*.
4. AUGUSTINUS: *Vallomások*. Ford. Városi István. Budapest, Gondolat (Etikai gondolkodók), 1982.
5. *De divitiis*. *Clavis Patrum Latinorum* 733.
6. HAMVAS Endre (ford. és előszó): *Írások a kegyelemről és az eleve elrendelésről*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, 2015.
7. MEZEI Balázs (ford. és utószó): *Claudius Claudianus versei*. Budapest, Európa, 1988.
8. PELAGIUS: *Epistula ad sacram virginem Demetriadem*. *Patrologia Latina* 30. 15-45.
9. PELAGIUS: *Epistula et Libellus Fidei ad Innocentium I.* *Patrologia Latina*. 48.610 és 48. 488.
10. SCHAFF, Philip: *Against the Pelagians: Dialogue Between Atticus, a Catholic, and Critobulus, a Heretic (Dialogus adversus Pelagianos)* http://www.documentacatholicaomnia.eu/03d/0347-0420,_Hieronymus,_Dialogus_Adversus_Pelagianos_%5BSchaff%5D,_EN.pdf
11. SCHAFF, Philip: *A Work On The Proceedings Of Pelagius (De gestis Pelagi)* http://documentacatholicaomnia.eu/03d/03540430,_Augustinus,_De_Gestis_Pelagi_%5BSchaff%5D,_EN.pdf
12. TAKÁCS László (szerk., ford.), Puskely Mária, Adamik Tamás(ford.): *Jeromos: Levelek*. 2. kötet. Budapest, Szent István Társulat, 2005.

Internetes források

1. BABURA László: Szent Ágoston élete. 1924. Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (PPEK) – a magyar nyelvű keresztény irodalom tárháza – állományában. <http://www.ppek.hu/k179.htm>
2. BABURA László: Szent Jeromos élete. 1926. Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (PPEK) – a magyar nyelvű keresztény irodalom tárháza – állományában. http://www.ppek.hu/konyvek/Babura_Laszlo_Szent_Jeromos_elete_1.pdf
3. JACOBS, Andrew S.: *Writing Demetrias: ascetic logic in ancient Christianity*. https://www.academia.edu/1848825/_Writing_Demetrias_Ascetic_Logic_in_Ancient_Christianity._Church_History_69_2000_719-48
4. Magyar Katolikus Lexikon <http://lexikon.katolikus.hu/>